

KA POLITICI RODNOG BUDŽETIRANJA U VOJVODINI

Ka politici
rodnog budžetiranja
u AP Vojvodini

PRILIKOM KORIŠĆENJA INFORMACIJA I PODATAKA IZ OVE PUBLIKACIJE
OBAVEZNO NAVESTI IZVOR

Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje
i ravnopravnost polova

Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini

Ova publikacija objavljena je uz podršku Razvojnog fonda za žene pri Ujedinjenim nacijama (UNIFEM-a), u sklopu regionalnog programa „Rodno odgovorno budžetiranje u jugoistočnoj Evropi: unapređenje rodne ravnopravnosti i demokratske vladavine kroz povećanu transparentnost i odgovornost“. Aktivnosti u Srbiji u okviru ovog programa podržali su UNIFEM i Ministarstvo inostranih poslova Finske.

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima, i ne predstavljaju nužno stavove UNIFEM-a, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem UN-a.

This publication was produced with support from the United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) under the auspices of its sub-regional Programme „Gender-Responsive Budgeting in South East Europe: Advancing Gender Equality and Democratic Governance through Increased Transparency and Accountability.“ Activities in Serbia under the Programme have been implemented with funding from UNIFEM and the Ministry for Foreign Affairs of Finland.

The views expressed in this publication are those of the authors and do not necessarily represent the views of UNIFEM, the United Nations or any of its affiliated organizations.

Dizajn i priprema za štampu: Slađana Ekres Pešević

Novi Sad, 2009.

Prvo izdanje

PREDGOVOR

Višedecenijski naponi da se pronađu najefikasniji načini kojima bi se politička opredeljenja za rodnu ravnopravnost sadržana kako u nacionalnim zakonodavstvima, tako i u brojnim međunarodnim dokumentima sprovedila u praksi pokazali su da se ova nastojanja mogu uspešno sprovoditi jedino ako se princip rodne ravnopravnosti dosledno integriše u sve javne politike i ukoliko celokupno društvo preuzme odgovornost za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Jedna od metoda za ostvarivanje ovih ciljeva jeste i rodno budžetiranje, koje iako još uvek predstavlja novinu postaje sve raširenija praksa kako na globalnom nivou tako i kod nas.

Prepoznajući značaj ove strategije i njene potencijalno dalekosežne dobrobiti, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova je kroz realizaciju projekta „Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini” započeo rad na integraciji principa rodne ravnopravnosti u programe koje realizuju pokrajinski organi i institucije. Takođe je važno istaći da su u ovom radu primenjene metode koje se uspešno koriste u procesu kreiranja programa Vlade Švedske, čime su usvojena i uspešno primenjena najbolja evropska rešenja koja će doprineti većem razumevanju kako programi vlade i raspodela sredstava iz budžeta utiču na položaj žena i muškaraca i kako planirati mere i programe koji će u većem stepenu biti prilagođeni potrebama i korisnika i korisnica.

Pošto je ovo jedan od prvih projekata ove vrste na teritoriji Srbije, značajno je reći da u procesu realizacije nismo bili sami. Stoga želim da se zahvalim Razvojnog fondu za žene pri Ujedinjenim nacijama (UNIFEM) koji je pružio finansijsku i tehničku podršku u sprovođenju projektnih aktivnosti i Ministarstvu inostranih poslova Finske koje je obezbedilo finansijsku podršku. Veoma mi je drago što smo tokom projekta imali zadovoljstvo da radimo sa švedskom ekspertkinjom En Boman koja je zaposlene Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova pripremila za obavljanje analize pokrajinskih programa sa aspekta rodne ravnopravnosti i podržavala naš rad u svim fazama projekta. Takođe se zahvaljujem saradnicima Garancijskog fonda AP Vojvodine, Fonda za razvoj AP Vojvodine, Kancelariji za inkluziju Roma, kao i saradnicima Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova koji su pomogli u prikupljanju svih relevantnih informacija za temeljnu analizu pokrajinskih programa sa stanovišta rodne ravnopravnosti. Isto tako bih želeo da istaknem izuzetan doprinos koji su ovom projektu dale saradnice angažovane na treninzima za podizanje svesti o rodnom budžetiranju i istraživanjima, kao i Novosadski humanitarni centar. Posebno se zahvaljujem potpredsednici Skupštine AP Vojvodine Maji Sedlarević, predsednici Odbora za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodine Tanji Jovanović na pruženoj pomoći, kao i svim poslanicima Skupštine AP Vojvodine i zaposlenima u Izvršnom veću AP Vojvodine koji su učestvovali na seminarima o rodnom budžetiranju. Smatram da je važno reći i da smo tokom realizacije projekta imali izuzetnu saradnju sa nevladinim organizacijama

„Akademija ženskog preduzetništva” i „Asocijacija poslovnih žena-PAŽ” koje su takođe sprovodile aktivnosti u oblasti rodnog budžetiranja.

Završetkom ovog projekta ne zaustavlja se rad na rodnom budžetiranju. U budućnosti će Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova nastojati da što više pokrajinskih aktera upozna sa značajem rodnog budžetiranja za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i da izradi plan integrisanja rodnog budžetiranja u redovan rad pokrajinskih organa kao mehanizma za unapređenje njihovog rada iz perspektive rodne ravnopravnosti. Na taj način unapredićemo princip odgovorne vlade i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i poslati jasnu poruku da se politika koju vode organi AP Vojvodine temelji na istinskoj demokratiji u kojoj i žene i muškarci u jednakoj meri doprinose razvoju i napretku naše zemlje i uživaju sva prava.

POKRAJINSKI SEKRETAR

Miroslav Vasin

SADRŽAJ

Predgovor	4
Uvođenje principa rodne ravnopravnosti u javne politike i rodno budžetiranje	7
O projektu „Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini“	11
Položaj žena i muškaraca na tržištu rada u AP Vojvodini	17
Metodologija	19
Analize	31
Zaključna zapažanja	67
Opšte preporuke	69

1. UVOĐENJE PRINCIPA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U JAVNE POLITIKE I RODNO BUDŽETIRANJE

Uvođenje rodne ravnopravnosti u javne politike (gender mainstreaming) je uspostavljeno kao globalna strategija za ostvarivanje rodne ravnopravnosti 80-ih godina XX veka. Naime, iako je u prethodnom periodu u nacionalnim zakonodavstvima i međunarodnim instrumentima koji su se odnosili na zaštitu ljudskih prava, došlo do formalnog izjednačavanja prava žena i muškaraca, što je imalo istorijski značaj jer se time prekinulo sa rasprostranjenom viševekovnom diskriminatorskom praksom, pokazalo se da *de jure* jednakost nije nužno vodila i *de facto* ravnopravnosti ili se barem proklamovani ciljevi nisu ostvarivali željenom brzinom. Takođe, u praksi su glavne politike i dalje ostajale rodno neutralne, te u njihovom planiranju i sprovođenju nisu uzimane u obzir specifične potrebe žena i muškaraca, njihov različit društveni položaj i nejednake početne pozicije, čime nije dolazilo do uklanjanja dominantnih nejednakosti između žena i muškaraca, niti do ujednačenog razvoja. Žene su i dalje ostajale siromašne, uživanje osnovnih ljudskih prava im je često bilo uskraćeno, a izgledi za poboljšanje njihovog položaja bili su mali. Isto tako, uvideli su se i ograničeni dometi specifičnih politika koje su za ciljnu grupu imale isključivo žene, ukoliko su one predstavljale jedinu strategiju za poboljšanje njihovog položaja. Naime, ovi programi bili su namenjeni ograničenom broju žena, često praćeni ograničenim sredstvima, tako da su dobrobit imale samo korisnice ovih programa, dok je za velik broj žena koje su ostajale izvan ovih programa situacija ostajala nepromenjena.

Kada su sredinom 80-ih godina Ujedinjene nacije objavile podatke da žene obavljaju 2/3 radnih sati, ostvaruju 1/10 svetskih prihoda i poseduju 1/10 svetskog vlasništva, postalo je više nego jasno da praksa sprovođenja ovakvih javnih politika ne daje rezultate i da je neophodno da se pronađe novi pristup kojim će se prevazići nedostaci do tada korišćenih strategija.

Prvo u okviru Ujedinjenih nacija, a kasnije i drugih međunarodnih organizacija, kao što su Evropska unija, Savet Evrope, Svetska banka, Međunarodni monetarni fond i druge¹ počinje da jača ideja da je neopodno da princip rodne ravnopravnosti bude integrisan u sve vladine politike i programe. Takođe postaje sve jasnije da nije moguće uspešno menjati položaj žena u jednoj oblasti (npr. na tržištu rada) ukoliko se u isto vreme ne otklone prepreke u drugim oblastima (kao što su nejednak obrazovni nivo žena i muškaraca, neravnomerna podela kućnih poslova, neusklađenost porodičnog i poslovnog života, itd).

Na ovaj način razvila se ideja o uvođenju rodne ravnopravnosti u sve javne politike (*gender mainstreaming*), a koja predstavlja **zahtev da sve politike u jednom društvu budu preispitane sa stanovišta rodne ravnopravnosti kako bi se omogućilo da njihovo sprovođenje doprinosi ostvarivanju ravnopravnosti žena i muškaraca i poboljšanju položaja žena, čime bi se dugoročno menjale društvene strukture koje proizvode neravnopravnost**. Ovu ideju prihvatile su brojne vlade kao dominantnu strategiju za ostvarivanje jednakih mogućnosti žena i muškaraca

¹ *Gender mainstreaming, Konceptualni okvir, metodologija i pregled dobrih praksi, Završni izveštaj o aktivnostima Grupe specijalista za mainstreaming (EG-S-MS), Savet Evrope, 2005, str. 10*

usvajanjem Pekinške platforme za akciju na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama (1995). Platforma predstavlja globalni plan aktivnosti za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, kojom se vlade ali i ostali akteri pozivaju da aktivno sprovedu koncept rodne ravnopravnosti u svim politikama i programima tako da se pre nego što odluke budu donete, izvrši analiza njihovog uticaja na žene i muškarce.

Šta je uvođenje rodne ravnopravnosti u javne politike (gender mainstreaming)?

Iako postoje različite definicije *gender mainstreaming-a*² u osnovi se radi o ideji da se sve politike, njihovo sprovođenje i rezultati u jednom društvu moraju preispitivati sa stanovišta njihovog uticaja na žene i muškarce. Briga o ostvarivanju rodne ravnopravnosti treba da bude zadatak i redovan posao svih koji kreiraju i sprovedu politike, jer sve politike u svim oblastima utiču na svakodnevni život žena i muškaraca i tiču se njihovih praktičnih i strateških potreba.

U kakvoj su vezi uvođenje rodne ravnopravnosti u javne politike (gender mainstreaming) i rodno budžetiranje (gender budgeting)?

Rodno budžetiranje predstavlja jednu od strategija usmerenih na ostvarivanje rodne ravnopravnosti i deo je šireg pristupa za postizanje ravnopravnosti žena i muškaraca (*gender mainstreaming*).

Rodno budžetiranje predstavlja „uvođenje principa rodne ravnopravnosti u budžetske procese. Ono podrazumeva rodno-zasnovanu procenu budžeta, uključivanje rodne perspektive na svim nivoima budžetskog procesa i restrukturiranje prihoda i rashoda u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti“³.

Imajući u vidu da budžet predstavlja operativni deo javnih politika, rodno budžetiranjem i rodnom analizom budžeta ustvari preispitujemo koliko su javne politike rodno odgovorne i koliko su načelna opredeljenja za rodnu ravnopravnost praćena alokacijom adekvatnih budžetskih sredstava. Na ovaj način, preispituje se uticaj raspodele prihoda i rashoda na društveni i ekonomski položaj žena i muškaraca i ukazuje se na potencijalna mesta koja mogu biti uzrok neravnopravnosti i gde je neophodno izvršiti preraspodelu resursa u cilju ostvarivanja ravnopravnosti.

² Ujedinjene nacije uvođenje rodne ravnopravnosti definišu kao „proces procenjivanja posledica svake planirane akcije, uključujući zakonodavstvo, politike i programe, po žene i muškarce, u svim oblastima i na svim nivoima. To je strategija koja uzima u obzir interese i iskustva žena i muškaraca, i integriše ih u procese kreiranja, realizacije, monitoringa i evaluacije politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama, tako da žene i muškarci ostvaruju ravnopravnu dobrobit i neravnopravnost se ne reprodukuje. Krajnji cilj je ostvarivanje rodne ravnopravnosti“ (E.1997.I.30.Para.4. Usvojeno od strane Ekonomskog i socijalnog saveta, 17.7.1997).

Savet Evrope uvođenje principa rodne ravnopravnosti definiše kao „reorganizaciju, unapređenje, razvoj i evaluaciju procesa i politika tako da perspektiva rodne ravnopravnosti bude uključena u sve politike i u svim fazama od strane aktera koji su uobičajeno uključeni u donošenje odluka“ (Gender mainstreaming, Konceptualni okvir, metodologija i pregled dobrih praksi, Završni izveštaj o aktivnostima Grupe specijalista za mainstreaming (EG-S-MS), str. 10, Savet Evrope).

³Gender budgeting, Final report of the group of specialists on gender budgeting (EG-S-GB), Council of Europe, Directorate General on Human Rights, Strasbourg, 2005

Rodno budžetiranje ne znači stvaranje posebnih fondova za žene, niti izdvajanje jednakih sredstava za žene i muškarce, već raspoređivanje sredstava shodno specifičnim potrebama žena i muškaraca.

Šta dobijamo rodno budžetiranjem?

Rodni pristup politikama podrazumeva da prilikom kreiranja i sprovođenja politika imamo u vidu različit položaj žena i muškaraca i različite prepreke koje ih onemogućavaju da u potpunosti i pod jednakim uslovima učestvuju u društvenom životu. Ovo nam omogućava da naše politike budu usmerene na konkretne korisnike i korisnice i njihove potrebe čime se kreiraju efikasniji programi a javna sredstva troše svrsishodnije. U tom smislu nemoguće je postići ravnomerni razvoj društva u celini, ukoliko nije obezbeđeno učešće i nisu zadovoljene potrebe svih pripadnika zajednice i ukoliko nije omogućeno da svi, i žene i muškarci podjednako, daju svoj doprinos razvoju.

Primenom rodno budžetiranja podiže se svest različitih aktera o rodno pitanjima i rodno uticaju budžeta i politika; dolazi do povećavanja odgovornosti vlade jer se kroz budžetsku politiku iskazuje njena opredeljenost za rodnu ravnopravnost; budžeti i politike prilagođavaju se stvarnim potrebama žena i muškaraca, čime se unapređuje rodna ravnopravnost u društvu. Rodno budžetiranjem takođe postaju vidljivi inače nedovoljno priznati doprinosi žena, odnosno ukazuje se na vrednost neplaćenog ženskog rada i aktivnosti koje one obavljaju (tzv. „ekonomija nege“), a koji se moraju posmatrati kao bitan faktor prilikom kreiranja i sprovođenja politika.

Rodno budžetske inicijative

Prve rodno budžetske inicijative sprovedene su u Australiji još 1984. godine kada je prvi put izvršena procena uticaja budžeta na rodne odnose, što je prešlo u redovnu praksu. U istom periodu počinju da se preduzimaju slične inicijative i u Velikoj Britaniji (prvo kao aktivnost nevladinih organizacija, a kasnije u saradnji sa Ministarstvom finansija), a nedugo zatim i u Kanadi. Nakon što su 1995. godine vlade država članica UN u Pekinškoj platformi za akciju postigle saglasnost da je neophodno „sistematski preispitivati na koji način žene i muškarci imaju dobrobit od javne potrošnje, i da je potrebno prilagoditi budžete da bi se obezbedila ravnopravnost u pristupu javnom sektoru potrošnje, kako radi povećanja produktivnosti, tako i radi zadovoljenja socijalnih potreba“ (član 347), rodno budžetiranje je postalo sve rasprostranjenija praksa i sve prihvaćeniji standard za kreiranje politika i ispitivanje njihove efikasnosti kako na nivou Evropske unije, tako i globalno. Pored pomenutih država, u ovom procesu su najviše odmakle skandinavske zemlje (naročito Švedska i Norveška), Francuska, Austrija, Irska, itd, a pionirski koraci su preduzeti i u našem regionu (Srbija, Bosna, Makedonija).

U Srbiji rodno budžetske inicijative još uvek predstavljaju pojedinačne projekte, ali se značaj ovih procesa sve više prepoznaje, kao i potreba da one postanu sastavni deo politika na svim nivoima. Jedna od prvih rodno budžetskih inicijativa

bio je projekat Ženskih studija i istraživanja iz Novog Sada, kojim je omogućeno upoznavanje sa različitim teorijama i konceptima rodno budžetiranja, kako kroz objavljene tekstove, tako i kroz stručna predavanja koja su prerasla u kurs na postdiplomskim studijama roda.

Tokom 2007. i 2008. godine, Razvojni fond za žene pri Ujedinjenim nacijama (UNIFEM), podržao je tri projekta u Srbiji: projekat Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, projekat opštine Bački Petrovac i projekat nevladine organizacije Asocijacija poslovnih žena koji je sproveden u opštinama Pančevo, Kragujevac i Valjevo. U 2009. godini, UNIFEM nastavlja da pruža podršku rodno budžetskim inicijativama na lokalnom nivou: kroz projekte odobrene nevladinim organizacijama, saradnja se produbljuje u navedenim opštinama i proširuje na još 4 opštine. UNIFEM će takođe pružati podršku Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova u daljem radu na uvođenju principa rodne ravnopravnosti u javne politike i budžetske procese u Vojvodini; a u saradnji sa Upravom za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije obavlja inicijalne konsultacije i aktivnosti kako bi se i na republičkom nivou započelo sa primenom rodno odgovornog budžetiranja.

Šira upotreba rodno budžetiranja svakako bi osigurala bolje sprovođenje nacionalnih strateških dokumenata u oblasti rodne ravnopravnosti, pre svega Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti koju je Vlada Republike Srbije usvojila 2009. godine, a u okviru koje je rodno budžetiranje prepoznato kao sredstvo za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u Srbiji. Ovakve inicijative u skladu su i sa Ustavom Republike Srbije kojim se jemči ravnopravnost žena i muškaraca i sprovođenje politike jednakih mogućnosti, kao i sa strateškim opredeljenjem zemlje da postane članica Evropske unije i da na tom putu ispuni sve neophodne preuslove za pristupanje, uključujući i one koji se tiču rodne ravnopravnosti, a koja predstavlja jednu od fundamentalnih vrednosti na kojoj počiva Evropska unija.

2. O PROJEKTU „KA POLITICI RODNOG BUDŽETIRANJA U AP VOJVODINI“

Kontekst

Uspostavljanjem pravnog i institucionalnog okvira za ostvarivanje rodne ravnopravnosti Izvršno veće i Skupština AP Vojvodine su pokazali jasnu političku volju da se na teritoriji Vojvodine preduzmu sistemski koraci ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti u svim segmentima života.

Pored uspostavljanja institucionalnih mehanizama za unapređenje rodne ravnopravnosti (Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Odbor za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodine, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Savet za ravnopravnost polova, Pokrajinski ombudsman-zamenica za ravnopravnost polova) i donošenja strateških dokumenata kojima se ostvarivanje rodne ravnopravnosti uređuje u različitim oblastima (Deklaracija i Odluka o ravnopravnosti polova, Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini i Program za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja posebno ugroženih grupa žena u AP Vojvodini), napor da se unapredi rodna ravnopravnost ogledaju se sve više i u izdvajanju neophodnih finansijskih sredstava za realizaciju mera, programa i akcija kojima se doprinosi ostvarivanju principa jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Od posebnog značaja su programi Garancijskog fonda AP Vojvodine namenjeni ženama, kao i programi Fonda za razvoj AP Vojvodine, Pokrajinskog sekretarijata za sport i omladinu, Zavoda za ravnopravnost polova, itd.

Zašto ovaj projekat?

Imajući u vidu sadašnji stepen razvoja institucionalnih mehanizama kao i postojanje strateških smernica u oblasti rodne ravnopravnosti, sledeći korak na ovom polju predstavlja efikasno uključivanje principa rodne ravnopravnosti u sve pokrajinske politike i programe (gender mainstreaming). Ovaj pristup treba da bude sastavni deo svakodnevnog rada zaposlenih u pokrajinskoj administraciji i način na koji se politike kreiraju, sprovode i evaluiraju.

Ovim će se obezbediti da sve politike koje pokrajinska administracija realizuje budu u najvećoj mogućoj meri u skladu sa položajem i potrebama žena i muškaraca i time doprinose ostvarivanju rodne ravnopravnosti, a da se sredstva namenjena za njihovo sprovođenje upotrebljavaju na najefikasniji način. Da bi se to sprovelo u praksi neophodno je obezbediti mnoštvo preuslova: od sticanja znanja i veština za obavljanje takvog rada, preko podizanja svesti donosioca odluka i javnosti o značaju takvog pristupa i dobijanja njihove podrške, pa sve do kreiranja strateškog plana za sprovođenje ovakve inicijative sa ciljem da sprovođenje rodno osetljivih politika bude redovan posao koji obavljaju obučeni službenici/ce pokrajinske administracije.

Upravo iz tih razloga, saradnici Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova osmislili su i sproveli projekat „Ka politici rodno budžetiranja u AP Vojvodini“ uz podršku Razvojnog fonda za žene pri Ujedinjenim nacijama

(UNIFEM-a). To je jedan od prvih projekata koji se bavi temom rodnog budžetiranja u javnoj upravi u našoj zemlji i prvi na prostorima jugoistočne Evrope u okviru kog su zaposleni u javnoj upravi analizirali sopstvene programe iz ugla rodne ravnopravnosti. Projekat je realizovan u periodu od aprila 2008. do juna 2009. godine.

Ciljevi projekta

Dugoročni ciljevi projekta:

1. Uključivanje aspekta rodne ravnopravnosti u budžet AP Vojvodine što će doprineti smanjenju postojećih neravnopravnosti i unapređenju rodne ravnopravnosti;
2. Intenzivnije uključivanje donosioca odluka i zaposlenih u pokrajinskoj administraciji u kreiranje rodno-osetljivih programa i raspodelu budžetskih sredstava i povećana svest poslanika/ca u Skupštini APV o mogućnostima unapređivanja rodne ravnopravnosti kroz proces budžetiranja;
3. Intenzivnije uključivanje organizacija civilnog društva u kreiranje pokrajinskog budžeta u odnosu na rodnu ravnopravnost;
4. Veća transparentnost pokrajinskog budžeta sa aspekta rodne ravnopravnosti.

Kratkoročni rezultati projekta:

1. Izrađene preporuke za modifikaciju programa zapošljavanja kako bi se rodna perspektiva uvrstila u njih (na osnovu povećanog razumevanja rodni implikacija pojedinih programa);
2. Povećani kapaciteti Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje, i ravnopravnost polova da sprovodi rodne analize programa;
3. Formiranje tima koji će se sastojati od pokrajinskih rukovodilaca koji će razumeti značaj rodnog budžetiranja kao sredstva za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i posedovati znanje o uključivanju rodne perspektive u njihove projekte;
4. Grupa odabranih poslanika/ca koja razume rodne implikacije budžeta i podržava inicijative za uključivanje rodne perspektive u budžet AP Vojvodine;
5. Povećana svest organizacija civilnog društva u vezi sa rodnim budžetiranjem i učestvovanje u kreiranju okvira za sprovođenje rodnog budžetiranja.

Zašto programi zapošljavanja i samozapošljavanja?

Ekonomski položaj žena i njihovo učešće na tržištu rada od ključnog su značaja za stepen rodne ravnopravnosti u jednom društvu. Ekonomska sigurnost i nezavisnost žena doprinose suzbijanju diskriminacije u različitim sferama društvenog života i utiču kako na mogućnosti za lični, tako i društveni napredak i razvoj. Položaj žena na tržištu rada u Srbiji odlikuje veća stopa neaktivnosti i veća stopa

nezaposlenosti u odnosu na muškarce, duži period čekanja na zaposlenje, značajne poteškoće pri ponovnom ulasku na tržište radne snage, kao i slabo učešće u preduzetništvu.

Imajući u vidu da je podsticanje zapošljavanja i rešavanje problema nezaposlenosti jedan od prioriteta Izvršnog veća AP Vojvodine, kao i to da se žene nalaze u nepovoljnijem položaju kada je reč o zapošljavanju, opredelili smo se upravo za analizu programa koji se tiču zapošljavanja i samozapošljavanja. Tako su za analizu odabrani sledeći programi: Integrisana kvalifikaciona šema (u okviru Programa privrednog razvoja AP Vojvodine), Program za obezbeđivanje bespovratnih sredstava za finansiranje projekata kojima se podstiče zapošljavanje mladih i Program za dodelu sredstava za samozapošljavanje lica romske nacionalnosti koje je sprovodio Pokrajinski sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, zatim program Fonda za razvoj AP Vojvodine - Dugoročno kreditiranje start-up programa za radno neaktivna lica sa teritorije AP Vojvodine, kao i programi Garancijskog fonda AP Vojvodine koji se odnose na odobravanje garancija za obezbeđenje kredita namenjenih za preduzetnice i osnivačice malih preduzeća koje delatnost obavljaju manje od tri godine, finansiranje start-up programa za radno neaktivne žene, kao i program nabavke nove poljoprivredne mehanizacije čiju su ciljnu grupu činile izbeglice.

KAKO SMO ORGANIZOVALI RAD

Podizanje naših kapaciteta u oblasti rodnog budžetiranja

Pre same analize izabranih programa bilo je neophodno da unapredimo vlastite kapacitete za sprovođenje rodne analize. Tako je u junu 2008. godine održana obuka kako bi smo stekli dodatna znanja o konceptu rodnog budžetiranja, u okviru koje je testirana metodologija na odabranim programima. Na treningu koji je vodila švedska ekspertkinja En Boman, poseban značaj je imalo prilagođavanje metodologije koja je u Švedskoj uspešno korišćena za analizu i unapređenje programa Vlade Švedske sa stanovišta rodne ravnopravnosti. Naime, ova metodologija je primenjena u svih 48 sektora delatnosti i sprovedeno je preko 120 analiza koje su u 50 slučajeva dovele do postavljanja novih ciljeva politika kako bi se uključio aspekt rodne ravnopravnosti. Nakon ovoga, usledilo je prikupljanje neophodnih podataka o izabranim programima tokom čega je ostvarena dobra saradnja sa Kancelarijom za inkluziju Roma, Garancijskim fondom AP Vojvodine i Fondom za razvoj AP Vojvodine čije smo programe analizirali. Posle toga smo pristupili samoj analizi koja je pokazala primenljivost metodologije razvijene u Švedskoj na pokrajinske programe. Pored prikupljanja relevantnih podataka organizovano je i anketiranje (putem fokus grupa) korisnika/ca navedenih programa kako bi se stekao konkretan uvid u stavove i iskustva građana/ki kojima su ovi programi namenjeni. Nakon završetka analiza održan je dodatni sastanak sa En Boman kako bismo razmotrili nalaze analiza i započeli pripremu strateškog plana za nastavak aktivnosti za uvođenje aspekta rodne ravnopravnosti u politike pokrajinskih organa. Rezultati su razmotreni i sa predstavnicima institucija čiji su se programi analizirali.

Uključivanje drugih aktera

Na samom početku realizacije projekta organizovali smo sastanak sa predstavnicama/cima Garancijskog fonda, Fonda za razvoj i Pokrajinskog sekretarijata za finansije. Tom prilikom smo formirali i projektni tim koji su pored nas kao predstavnika/ca Sekretarijata činili i Teodora Vlahović (u tom trenutku zamenica direktora Fonda za razvoj AP Vojvodine a sada direktorka Garancijskog fonda) i Maja Maksimović, pomoćnica u Garancijskom fondu.

One su tom prilikom upoznate sa osnovnim idejama i ciljevima projekta, aktivnostima koje su planirane u okviru projekta kao i sa očekivanjima od institucija koje predstavljaju (pre svega u smislu dobavljanja neophodnih podataka).

Okrugli sto

U prvoj fazi projekta održan je i okrugli sto sa ciljem da se predstavnici/ce pokrajinske uprave ali i nevladinih organizacija informišu o konceptu i značaju rodno budžetiranja. Miroslav Vasin, pokrajinski sekretar za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, je predstavio projekat na okruglom stolu, dok je En Boman govorila o značaju rodno budžetiranja i načinu na koji je švedska vlada inicirala i sprovodila proces uvođenja rodne perspektive u javne politike.

Skup je potvrdio spremnost da se rodna perspektiva integriše u rad pokrajinskih organa. Naime Pokrajinski sekretarijat za finansije je nesposredno nakon okruglog stola pripremio Uputstvo za pripremu budžeta AP Vojvodine za 2009. godinu u kom je data mogućnost da se u obrazloženju zahteva za finansiranje navede rodni aspekt. („Ukoliko je po vašoj proceni od značaja, obrazloženjem se može navesti i rodni aspekt u podnetim zahtevima za finansiranjem”).

Treninzi o rodnom budžetiranju

Paralelno sa sprovođenjem analiza organizovali smo i aktivnosti sa ciljem informisanja donosilaca odluka i zaposlenih u pokrajinskim organima o rodnom budžetiranju. U saradnji sa kabinetom potpredsednice Skupštine AP Vojvodine Maje Sedlarević i predsednicom Odbora za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodine Tanjom Jovanović održana su dva jednodnevna seminara sa poslanicima/cama Skupštine AP Vojvodine. Učesnicima seminara predstavljeno je kako rodno osetljivi budžeti doprinose društvenom razvoju, pravednijem društvu i kako se rodna perspektiva može uključiti u budžetski proces⁴.

Pored toga, održan je i jedan dvodnevni seminar sa predstavnicama/cama pokrajinskih sekretarijata i fondova. Seminar je sadržao kratak uvod o rodnoj ravnopravnosti i uvođenju principa rodne ravnopravnosti u javne politike, kao i predstavljanje budžetskog procesa, zatim koncepta rodno budžetiranja i postupaka u sagledavanju uticaja programa na jednake mogućnost žena i muškaraca.

⁴ Treninge su vodile Biljana Maletin i Zorana Šijački, nezavisne ekspertkinje.

Publikacije

U okviru projekta pripremljena je i ova brošura – „Ka politici rodno budžetiranja u AP Vojvodini”, koja objašnjava pojam rodno budžetiranja, postupke u sprovođenju rodne analize na primeru analiza koje su sproveli saradnici/e Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, kao i iskustva stečena u radu na rodnom budžetiranju. Ovom brošurou želeli smo pre svega da na osnovu sopstvenog iskustva ponudimo praktična uputstva za sprovođenje rodno budžetiranja, kao i da predstavimo rezultate našeg rada. Istovremeno se nadamo da će brošura biti korisna za buduće rodno budžetske inicijative i da će predstavljati praktični priručnik koji će koristiti pre svega zaposleni u javnoj upravi, ali i ostali akteri.

Pored toga, imajući u vidu nedostatak stručne literature o rodnom budžetiranju na srpskom jeziku, preveden je i odštampan „Priručnik za uvođenje principa rodne ravnopravnosti u javne politike” Komiteta za podršku uvođenju principa rodne ravnopravnosti Vlade Švedske. Ovaj priručnik sadrži praktične metode za integrisanje rodne perspektive u politike i programe vlade kao i uputstva za evaluaciju uticaja programa na položaj žena i muškaraca.

Rezultati

Realizacijom projektnih aktivnosti postignuti se sledeći rezultati:

- Značajno su unapređeni kapaciteti zaposlenih u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova u domenu sprovođenja rodne analize programa, a započeo je i rad na strateškom planu za uvođenje rodne ravnopravnosti u sve programe pokrajinske uprave.
- Na osnovu analiza utvđene su preporuke za unapređenje odabranih programa u oblasti zapošljavanja sa stanovišta rodne ravnopravnosti koje će biti podnete Izvršnom veću AP Vojvodine.
- Osim toga, povećana je svest o značaju uključivanja rodne perspektive u budžetski proces među poslanicima/ama Skupštine AP Vojvodine i među zaposlenima u pokrajinskim sekretarijatima i fondovima.
- Obezbeđena je stručna literatura na srpskom jeziku koja sadrži praktične primere o integrisanju rodne ravnopravnosti u programe koje sprovode vladina tela.
- Uputstvo za izradu budžeta koje je izradio Pokrajinski sekretarijat za finansije takođe predstavlja dragocenu osnovu za dalji rad na ovom pitanju, ali je istovremeno i pokazatelj postojanja dobre volje za uključivanje drugih aktera u sistemsko uvođenje principa rodne ravnopravnosti u rad pokrajinskih organa uprave.
- Ostvarena je saradnja sa vojvođanskim nevladinim organizacijama koje realizuju projekte u oblasti rodno budžetiranja.

Važno je istaći i regionalni značaj ovog projekta. Naime, projektne aktivnosti su predstavljene i na regionalnoj konferenciji „Rodno osetljivi budžeti - dosadašnja

iskustva i mogućnosti primene" u Banja Luci (Bosna i Hercegovina) novembra 2008. godine. Konferencija je okupila predstavnike/ce vladinih institucija i nevladinih organizacija iz regiona koji sprovode projekte u domenu rodnog budžetiranja. Isto tako, u aprilu 2009. godine, na poziv UNIFEM-a, saradnici/e Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova predstavili su projekat i iskustva u vezi sa rodnom analizom pokrajinskih programa predstavnicima Ministarstva rada i socijalne politike Republike Makedonije i ekspertima/kinjama iz oblasti ekonomije i finansija, s obzirom na to da Vlada Makedonije takođe planira da uz podršku UNIFEM-a realizuje slične aktivnosti u oblasti rodnog budžetiranja.

Sledeći koraci

Pokrajinski sekretarijat planira da u narednom periodu nastavi rad u oblasti rodnog budžetiranja kroz dalje usavršavanje u ovom domenu, kao i kroz podsticanje drugih pokrajinskih institucija da izvrše rodnu analizu svojih programa. Na taj način bi se postepeno proširio krug zaposlenih koji razumeju značaj rodnog budžetiranja i koriste metode za rodnu analizu programa.

Istovremeno, već smo preduzeli aktivnosti na izradi strateškog plana za uvođenje principa rodne ravnopravnosti u sve pokrajinske politike i programe. Krajnji cilj koji ćemo nastojati da ostvarimo u narednom periodu je da uključivanje aspekta rodne ravnopravnosti u planiranje, realizaciju, praćenje i evaluaciju politika i programa pokrajinske uprave postane redovna praksa koju će obavljati zaposleni koji su stekli neophodna znanja i veštine u ovoj oblasti i imaju punu političku podršku u tom radu.

Na taj način će se politike i programi dalje unaprediti i uskladiti sa istinskim potrebama građana i građanki što će dovesti do većeg stepena rodne ravnopravnosti u društvu. To je, u krajnjem slučaju, i suština procesa rodnog budžetiranja.

3. POLOŽAJ ŽENA I MUŠKARACA NA TRŽIŠTU RADA U AP VOJVODINI

Ekonomski položaj žena i njihovo učešće na tržištu rada od ključnog su značaja za razvoj rodne ravnopravnosti u jednom društvu. Ekonomska sigurnost i nezavisnost žena doprinosi suzbijanju diskriminacije u različitim sferama društvenog života i utiče kako na mogućnosti za lični, tako i društveni napredak i razvoj.

Položaj žena na tržištu rada u Srbiji odlikuje veća stopa neaktivnosti i veća stopa nezaposlenosti u odnosu na muškarce, duži period čekanja na zaposlenje, kao i značajne poteškoće pri ponovnom ulasku žena na tržište radne snage i slabo učešće u preduzetništvu.

Stopa aktivnosti žena kod nas i njihovo učešće na tržištu radne snage je istorijski gledano bilo relativno niže (1971-2002) u poređenju sa mnogim istočno-evropskim zemljama⁵. U Vojvodini je ova stopa čak niža (39,2%) nego u centralnoj Srbiji (45,3%), a naročito je niska kada se poredi sa prosekom Evropske unije (2007: 63,3%). Najveći broj neaktivnih žena, pored učenica i studentkinja, čine penzionerke i domaćice, a prema starosnoj strukturi, najbrojnija je grupa neaktivnih žena koje su starije od 55 godina.

Žene čine većinu kada je u pitanju nezaposlenost i to naročito mlade žene, starosti do 30 godina (2008: 30,3%). Prema kvalifikacionoj strukturi nezaposlenih lica, najbrojnije su žene sa I stepenom stručne spreme (33,9%) i žene sa IV stepenom stručne spreme (30,6%). Žene u proseku čekaju na zaposlenje oko 53 meseca, tako da većina onih koje se nalaze na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje spada u kategoriju dugoročno nezaposlenih, a posebno je indikativan podatak da većinu onih koje posao traže duže od 2 godine čine žene koje traže prvo zaposlenje (57,63%). Stopa zaposlenosti žena u Vojvodini je znatno niža (39,2%) u odnosu na stopu zaposlenosti muškaraca (53,1%), a naročito kada se uporedi sa stopom zaposlenosti žena u Evropskoj uniji, koja je 2007. godine iznosila 58,3%⁶.

Na povećanje nezaposlenosti žena u Srbiji naročito je uticao period tranzicije i restrukturiranja privrede. Do najvećeg porasta stope nezaposlenosti žena došlo je između 2003. i 2004. godine, kada je ova stopa sa 15,8% porasla na 22,9%. Pretpostavlja se da je ovome doprineo proces privatizacije, budući da je 2003. godine u Srbiji privatizovan najveći broj preduzeća, u poređenju sa prethodnim i narednim godinama.⁷

Uprkos razvoju privatnog sektora, žene se retko odlučuju na preduzetništvo i pokretanje sopstvenog posla, a njihovo učešće u procesu privatizacije društvenih preduzeća je izuzetno malo. Žene u Srbiji su danas gotovo u jednakom broju kao i muškarci zaposlene u privatnom sektoru (2007, žene: 161 000, muškarci

⁵ Social Protection and Social Inclusion in the Republic of Serbia, European Commission, Directorate – General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit E2, May 2008, http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2008/study_serbia_en.pdf (05.05.2009.)

⁶ Employment in Europe 2008, European Commission, Directorate – General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit D.1, October 2008, p. 29 <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=681&langId=en> (06.05.2009.)

⁷ Marija Babović, Položaj žene na tržištu rada u Srbiji, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2007, str. 41-42.

166 000), ali su skoro u dvostruko manjoj meri poslodavci (žene 81 000, muškarci: 161 000)⁸.

Na ekonomsko osnaživanje žena i njihovu zaposlenost, utiču i objektivne prepreke koje se pre svega ogledaju u nedostatku opšte društvene podrške za učešće žena na tržištu rada, ukorenjenim patrijarhalnim stavovima i neravnomernoj raspodeli kućnih poslova i porodičnih obaveza.

Prema *Anketi o radnoj snazi* kod žena starosti 25-49 godina stopa zaposlenosti drastično opada s porastom broja dece, tako da je tokom 2006. godine ona za žene sa jednim detetom iznosila 61,9%, kod žena sa dvoje dece 56,6%, dok je kod onih sa troje dece iznosila 32,9%. Ista anketa pokazala je da je stopa zaposlenosti muškaraca stabilna, bez obzira na broj dece.

Uprkos tome što je obrazovni nivo zaposlenih žena viši nego kod muškaraca, njihov položaj nije u skladu sa obrazovnom strukturom koju poseduju, a takođe su i dalje više zastupljene u privrednim granama sa manje plaćenim zanimanjima. Posmatrano prema delatnostima, najveći broj žena zaposlen je u prerađivačkoj industriji, trgovini na veliko i malo, poljoprivredi, kao i u oblasti zdravstvenog i socijalnog rada. Ovo su između ostalog i sektori u kojima je razlika u zaradama žena i muškaraca izuzetno izražena, a posebno je dominantna u prerađivačkoj industriji gde je prosečna zarada muškaraca viša za 24% od prosečne zarade žena.⁹

Žene čine i većinu pomažućih članova domaćinstva, pod kojima se smatraju zaposlena lica koja pomažu drugom članu domaćinstva u vođenju porodičnog posla ili poljoprivrednog gazdinstva, a da pri tome nisu plaćena za taj rad. Izrazita većina pomažućih članova domaćinstva angažovana je u poljoprivredi, pri čemu ovaj status najčešće nije bio izbor ovih žena, već su na njega bile prinuđene zbog gubitka posla. Ove žene su intenzivno uključene u poljoprivrednu proizvodnju na gazdinstvima, ali su najčešće isključene iz odlučivanja o proizvodnji, nisu vlasnice kuća u kojima žive, ne poseduju zemljište, niti sredstva za proizvodnju. Značajan broj ovih žena nema zdravstveno osiguranje, niti uplaćuju penzijsko-invalidsko osiguranje.¹⁰

Posebno ugroženu i ranjivu kategoriju stanovništva predstavljaju Romi, izbegli, interno raseljeni i prognani i osobe sa invaliditetom, za koje je poboljšanje položaja na tržištu rada i ekonomsko osnaživanje od suštinskog značaja za puno i ravnopravno učešće u društvu. Međutim, veoma je malo informacija i podataka o položaju ovih grupa stanovništva, s obzirom da su najčešće van obuhvata zvanične statističke evidencije. Uvid i informacije o njihovom položaju imamo mogućnosti da dobijemo samo na osnovu istraživanja, ali ona često ne sadrže neke od važnih parametara, kao što je dosledna razvrstanost podataka po polu ili regionalne karakteristike. Sprovedena istraživanja pokazala su da je položaj žena iz ovih grupa znatno nepovoljniji kako u odnosu na muškarce, tako i u odnosu na opšte stanovništvo. Romkinje, izbeglice, žene sa invaliditetom i žene sa sela predstavljaju teže zapošljivu kategoriju stanovništva, koja je u većoj meri izložena siromaštvu i socijalnoj isključenosti. Međutim, upravo izostanak redovnog i kontinuiranog prikupljanja i obrade podataka onemogućava da se sagleda stvaran položaj žena i muškaraca iz ovih društvenih grupa, kao i da se prate eventualne promene u njihovom ekonomskom i društvenom položaju.

⁸ *Žene i muškarci u Srbiji*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2008, str. 65.

⁹ *Isto*, str. 64.

¹⁰ Dr Marija Babović, Olivera Vuković, *Žene na selu kao pomažuća članovi poljoprivrednog gazdinstva: položaj, uloge o socijalna prava*, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2009.

4. METODOLOGIJA

UVOD

Utvrđivanje metodologije koja će se koristiti za analizu odabranih programa predstavlja značajnu aktivnost projekta „Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini“. Imajući u vidu skromno iskustvo u sprovođenju sličnih projekata u Srbiji kao i činjenicu da rodna analiza još uvek predstavlja novinu kada je reč o pristupu politikama, u konsultacijama sa En Boman, ekspertkinjom iz Švedske, odlučili smo da na odabranim programima testiramo metodologiju koju je razvio Švedski komitet za podršku uvođenju principa rodne ravnopravnosti. Nakon što smo utvrdili da je ovu metodologiju moguće primeniti i u našem kontekstu, od više ponuđenih metoda odlučili smo se za kombinaciju metoda JämKAS Bas, JämKAS Plus i Metoda 4R¹¹. Za potrebe analize određenih programa u kojima navedena metodologija nije bila sasvim primenljiva razvili smo listu pitanja kojim smo nastojali da utvrdimo efekte tih programa sa stanovišta rodne ravnopravnosti. Lista pitanja je takođe priložena u ovom delu.

JämKAS Bas je metoda korisna za one koji žele da sprovedu sistematičnu analizu svoje delatnosti sa stanovišta rodne ravnopravnosti.

Metoda je podeljena na nekoliko delova: pregled, određivanje prioriteta, istraživanje, analiza, mere i evaluacija. JämKAS je skraćenica od termina „rodna analiza i zaključci“ na švedskom.

Metoda je osmišljena za vreme praktičnog rada koji su obavljale vladine službe. Ova verzija preformulisana je tako da odgovara organima državne uprave i temeljno je isprobana.

Očekivani rezultati

Korišćenje *JämKAS Bas* modela obezbeđuje:

- analizu rada zasnovanu na argumentima rodne ravnopravnosti;
- osnovu za izbor najrelevantnijeg područja u kome će se raditi;
- pomoćno sredstvo za osmišljavanje mera i pokazatelja za merenje dostignuća u oblasti rodne ravnopravnosti.

JämKAS Plus je metod kojom se analizira uticaj nekog rodnog obrasca. Ovom metodom možemo utvrditi da li rodni obrazac predstavlja problem, i ako je tako, da li bi ga trebalo posmatrati kao problem rodne ravnopravnosti. Metoda nam takođe pomaže da izaberemo mere i inicijative potrebne za suzbijanje rodne neravnopravnosti.

Svrha ove metode jeste da se odredi da li postoji rodni problem, i ukoliko je tako, koje mere se mogu upotrebiti u suzbijanju neravnopravnosti.

¹¹ *Priručnik za uvođenje principa rodne ravnopravnosti u javne politike*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2009

Očekivani rezultati

Korišćenje metode *JämKAS Plus* može:

- biti korisno kada želite da naglasite rodnu perspektivu u određenoj oblasti;
- ilustrovati kompleksnost činilaca koji leže u osnovi rodne neravnopravnosti (koja se obično širi i na druge oblasti politike);
- olakšati rad na izboru aktivnosti i inicijativa za suzbijanje rodne neravnopravnosti.

Metoda 4R (*zastupljenost, resursi, realnost, realizacija*; eng. *representation, resources, realia, realisation*) koristi se kao pomoć u istraživanju i analizi date delatnosti sa stanovišta rodne ravnopravnosti. Ona daje opštu sliku načina na koji se delatnost trenutno odvija i finansira, kao i promena koje je potrebno izvršiti da bi se zadovoljile različite potrebe žena i muškaraca. Istraživanje pokušava da pruži odgovor na pitanje ko šta dobija i pod kojim uslovima, dok analiza daje odgovor na pitanje kako možemo poboljšati stvari.

Polazi se od ideje da će rodni obrasci koje uočimo biti osnova za raspravu sa onima koji upravljaju delatnošću. Kako možemo formulirati viziju i nove ciljeve rada kada svoju delatnost posmatramo iz ugla rodne ravnopravnosti? Šta se mora promeniti ako želimo da postignemo ciljeve?

Očekivani rezultati

Korišćenje *metode 4R* može obezbediti:

- informacije o zastupljenosti žena i muškaraca u različitim delovima organizacije i na svim nivoima;
- informacije o načinu raspodele resursa između žena i muškaraca;
- predstavu o obrascima rodne ravnopravnosti koji postoje u organizaciji, kao i o njihovom uticaju;
- plan za uklanjanje nedostataka.

KAKO SMO ORGANIZOVALI RAD

U praksi je to značilo da je svaki pojedinačni program analiziran kroz 4 opšta koraka (*JämKAS Bas*) koja su obuhvatala:

1. Pregled programa
2. Ispitivanje
3. Analizu
4. Ciljeve i mere.

Svaki od nabrojanih koraka se sastojao od nekoliko pitanja na koje smo pokušali da odgovorimo kako bismo dobili uvid u to koliko su naši programi prilagođeni potrebama žena i muškaraca i kakve su posledice imali po njih. Način na koji smo radili prikazan je u nastavku teksta na primeru programa IQS (Integrisana

kvalifikaciona šema) koji je sprovodio Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

KORAK 1: PREGLED PROGRAMA

U prvom koraku smo nastojali da steknemo opštu sliku o programu utvrđujući:

a) cilj programa (onako kako je navedeno u uslovima konkursa ili slično)

Cilj programa IQS je podrška i podsticanje razvoja centara za obuku, povećanje nivoa znanja nezaposlenih i uskoro nezaposlenih lica radi njihovog povratka u svet rada, obuka onih koji planiraju da započnu sopstveni posao i pomoć preduzećima da putem usavršavanja sopstvenog menadžmenta povećavaju konkurentnost.

b) aktivnosti programa (koje aktivnosti su određene institucije preduzimale radi ostvarivanja cilja programa)

Aktivnosti programa su obuhvatale informatičku obuku oko 500 nezaposlenih lica (osnovna informatička obuka 240 i specijalističke 264 lica) kao i obuku oko 250 preduzetnika-početnika u APV za vođenje i unapređenje sopstvenog posla. Programom su obezbeđeni putni troškovi za nezaposlena lica koja su učestvovala u informatičkim obukama, a vreme održavanja obuka je bilo prilagođavano mogućnostima korisnika.

Nakon utvrđivanja cilja i aktivnosti programa u sledećem koraku smo pokušali da odgovorimo na pitanje:

c) na koji način program može doprineti ostvarivanju rodne ravnopravnosti? (u odnosu na postojeće stanje)

- povećanjem stepena zapošljivosti žena koje čine većinu nezaposlenih
- podsticanjem samozapošljavanja žena jer su one manje zastupljene u preduzetništvu od muškaraca
- smanjivanjem razlika u položaju žena i muškaraca na tržištu rada
- povećanjem stepena znanja žena u oblasti informatičkih tehnologija i preduzetništvu

da bismo nakon toga u narednom koraku utvrđivali:

d) šta ćemo analizirati? (npr. ciljnu grupu, uslove konkursa, raspodelu resursa itd)

- strukturu korisnika/ca
- uslove za učešće u treningu
- radni status korisnika/ca
- raspodelu troškova obuke po polu

KORAK 2: ISPITIVANJE

Koristeći prva dva koraka metode 4R ispitivali smo:

a) zastupljenost žena i muškaraca:

- u ciljnoj grupi (npr. među radno neaktivnim stanovništvom ili nezaposlenima)
- među donosiocima odluka (npr. upravnom odboru ukoliko je to telo donosilo odluku o raspodeli sredstava)
- među korisnicima programa (npr. među licima koja su dobila subvencije, kredite ili garancije)

U slučaju programa IQS to je izgledalo na sledeći način:

Tabela 1. Zastupljenost žena i muškaraca u ukupnom broju polaznika/ca obuka, po vrsti obuke

vrsta obuke	broj održanih obuka	polaznici/ce					
		ukupno	žene		muškarci		
			broj	učešće	broj	učešće	
I za nezaposlene	48	504	320	63%	184	37%	
1. osnovna informatička obuka	19	240	198	82%	42	18%	
2. specijalističke informatičke obuke	29	264	122	46%	142	54%	
II za preduzetnike - početnike	11	255	107	42%	148	58%	

Iako su žene činile gotovo dve trećine (63%) svih polaznika ponuđenih obuka, vidljivo je da su one mnogo više zastupljene u osnovnoj informatičkoj obuci (82%), nego u specijalističkim (46%), dok je u slučaju muškaraca situacija obrnuta (osnovna informatička obuka 18, a specijalističke 54%). Žene su takođe u manjoj meri nego muškarci pohađale obuku za preduzetništvo.

Tabela 2. Zastupljenost žena i muškaraca u pojedinačnim vrstama obuke

polaznici	obuke za nezaposlene				
	osnovna		specijalističke		ukupno
	broj	učešće (%)	broj	učešće (%)	
žene	198	62%	122	38%	320
muškarci	42	23%	142	77%	184
ukupno/prosek	240	48%	264	52%	504

b) raspodelu resursa koje je program obezbeđivao između žena i muškaraca (koliko je bilo žena i muškaraca među korisnicima određene vrste obuke; među korisnicima subvencija ili koliki je iznos u proseku dodeljivan ženama a koliki muškarcima, kao i uslove koje su žene i muškarci trebali da ispune da bi imali pristup određenim resursima).

vrsta obuke	cena obuke po polazniku u RSD	broj žena	broj muškaraca	ukupno utrošena sredstva za žene u RSD	ukupno utrošena sredstva za muškarce u RSD
osnovna informatička obuka	12.575	198	42	2.489.858	528.152
specijalistička inf. obuka- Grafički dizajn	19.840	22	30	436.487	595.210

spec. inf. obuka- Web dizajn	40.714	42	48	1.709.999	1.954.285
spec. inf. obuka- MS Access	19.804	36	18	712.972	356.486
spec. inf. obuka.- Auto Cad	48.060	22	46	1.057.335	2.210.790
obuka za preduzetnike početnike-vođenje i unapređenje posla	21.210	100	140	2.121.038	2.969.453
obuka za preduzetnike-korišćenje računara	11.564	6	9	69.384	104.076
ukupno				8.597.073	8.718.452
prosečan trošak				20.181	26.182

c) rezultate koje je program imao za žene i muškarce

vrsta obuke/radni status polaznika/ce	osnovna informatička obuka		specijalističke informatičke obuka	
	žene	muškarci	žene	muškarci
ukupno polaznika/ca	198	42	122	142
broj polaznika/ca koje su završili/e kurs	198	41	120	141
broj polaznika/ca koji/e su se nakon kursa zaposlili/e	67	13	67	63
procenat polaznika/ca koji su se nakon kursa zaposlili/e	34%	32%	56%	45%
broj polaznika/ca koji su radili/e na određeno vreme	5	0	2	6
procenat polaznika/ca koji su radili na određeno vreme	2,5%	0	2%	4%

KORAK 3: ANALIZA

Pošto smo u prva dva koraka odredili na koji način program može doprineti ostvarivanju rodne ravnopravnosti i stekli uvid u raspodelu resursa među ženama i muškarcima, analizom smo pokušali da utvrdimo razloge takve raspodele kao i posledice po žene i muškarce. U te svrhe koristili smo metod JämKAS Plus, odnosno određene korake te metode.

a) formulisanje zapažanja

Na ovom mestu smo pokušavali da utvrdimo rodne obrasce u analiziranom programu, odnosno da uvidimo šta predstavlja problem sa stanovišta rodne ravnopravnosti. Budući da je u fokusu našeg interesovanja bio odnos između žena i muškaraca, sva zapažanja smo formulisali komparativno. Na primer:

Više žena je završilo osnovnu informatičku obuku nego muškaraca.

Više muškaraca je završilo specijalističku informatičku obuku nego žena.

Šest meseci nakon završetka pohađanja obuke više žena nego muškaraca je našlo zaposlenje.

Šest meseci nakon završetka pohađanja specijalističke informatičke obuke više žena nego muškaraca je našlo zaposlenje.

Formulisanje zapažanja na ovaj način je trebalo da olakša prepoznavanje potencijalnih neravnopravnosti i otvori prostor za dalju analizu.

b) uzroci i posledice

Nakon što smo formulisali zapažanja sa stanovišta rodne ravnopravnosti, pokušali smo da ustanovimo njihove uzroke, kao i moguće posledice po žene i muškarce. Kako je u ovoj fazi odnos uzrok-posledica još uvek hipotetički, bilo je neophodno da u njihovom utvđivanju budemo što kreativniji i da nabrojimo što je moguće više uzroka i posledica. I ovde smo, kao i u prethodnom koraku uzroke i posledice definisali komparativno, kao odnos žena i muškaraca kako ne bismo izgubili iz vida da problem može biti u različitom društvenom položaju žena i muškaraca, normama i nejednakim odnosima moći. Na primer:

Uzroci:

Manje žena nego muškaraca poseduje osnovna informatička znanja.

Žene su manje zastupljene u preduzetništvu nego muškarci.

Ženama je teže nego muškarcima da usklade poslovne i porodične obaveze.

Zaposleni u filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje i privrednim komorama su pristrasni prilikom selekcije.

Posledice:

Manje žena od muškaraca je steklo specijalistička informatička znanja (što u većoj meri nego osnovne informatičke obuke vodi ka zaposlenju).

Više muškaraca nego žena su se samozaposlili.

c) odbacivanje/potvrđivanje odnosa uzroka i posledica

Budući da smo u prethodnom koraku izlistali moguće uzroke i posledice uočenog problema, u ovoj fazi smo pristupili njihovom proveravanju kako bismo ih prihvatili ili odbacili ukoliko nismo u mogućnosti da ih dokažemo. Da bismo ovo uradili bilo je neophodno da koristimo sve raspoložive statističke podatke (evidencija koju vodi Sekretarijat, podaci Republičkog zavoda za statistiku, Nacionalne i Pokrajinske službe za zapošljavanje, istraživanja međunarodnih i nevladinih organizacija, itd.) jer su izlistani uzroci i posledice mogli biti prihvaćeni jedino ukoliko su bili zasnovani na činjenicama. Takođe, u ovom koraku smo se neretko suočavali sa nedostatkom podataka razvrstanih po polu što je u pojedinih situacijama otežavalo donošenje pouzdanih zaključaka. U slučaju kada potrebni podaci nisu postojali u preporukama bismo isticali neophodnost njihovog

prikupljanja. Istovremeno, prikupljanje podataka je predstavljalo dodatni napor i za naše kolegice iz partnerskih institucija, jer se ti podaci i kada su postojali obično nisu obrađivali na način koji je bio potreban za sprovođenje analiza.

Npr. u slučaju pomenutog programa smo kao uzrok odbacili „Zaposleni u filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje i privrednim komorama su pristrasni prilikom selekcije” jer o tome nismo imali nikakvih podataka pa samim tim nismo mogli da dokažemo zasnovanost ove pretpostavke.

d) analiza i opis problema

U ovom koraku utvrđujemo da li problem koji smo prethodno prepoznali treba da bude formulisan na drugačiji način ili su naša zapažanja još uvek validna. Veoma je korisno da se problem dovede u vezu sa strateškim dokumentima u ovoj oblasti (npr. Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i ostvarivanje rodne ravnopravnosti) jer će tada postati jasno na koji način je pitanje kojim se bavimo povezano sa ciljevima koji se nastoje ostvariti u oblasti rodne ravnopravnosti.

Sprovođenje programa IQS je u značajnoj meri doprinelo povećanju zapošljivosti korisnika/ca programa. Skoro trećina korisnika/ca osnovne informatičke obuke (u približno istom procentu za žene i muškarce) je šest meseci nakon pohađanja kursa uspela da pronađe posao, dok je ovaj procenat znatno veći među licima koja su pohađale specijalističke obuke.

Imajući u vidu da su žene prepoznate kao grupa sa otežanom zapošljivošću (usled čega su imale prednost pri konkurisanju), kao i činjenicu da su se specijalističke informatičke obuke pokazale kao efikasnije sredstvo za ostvarivanje ciljeva programa, neophodno je uvesti mere kojima bi se povećalo učešće žena u ovim obukama. Bržim povećanjem njihovih znanja u ovim oblastima unapredila bi se zapošljivost žena čime bi se moglo značajnije doprineti smanjivanju postojećih neravnopravnosti na tržištu rada a istovremeno i uklanjanju razlika između žena i muškaraca kada su u pitanju informatička znanja.

e) određivanje učesnika i zainteresovanih strana

Nakon što smo opisali problem i utvrdili njegove uzroke, nastojali smo da utvrdimo vezu između pitanja kojim se bavimo i aktera koji su u poziciji da mogu da utiču na situaciju i koji imaju nadležnost i mogućnost da isprave uočene neravnopravnosti. Često će ovi akteri biti izvan organizacije koja sprovodi analizu programa.

Na primer relevantni akteri u našem slučaju su:

Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Nacionalna/Pokrajinska služba za zapošljavanje i njihove lokalne filijale, Pokrajinski sekretarijat za privredu, privredne komore, itd.

f) izlistavanje mogućih mera

Pošto je problem detaljno analiziran pristupili smo predlaganju mera kojima se on može prevazići ili rešiti. Za svaku predloženu meru treba navesti argumente

za i protiv. Neretko će se predložene mere ticati i drugih aktera, a ne samo organizacije/institucije koja sprovodi određeni program.

Primeri za moguće mere su:

- Redovno voditi evidencije u skladu sa utvrđenim rodno osetljivim indikatorima
- Uvesti mere za povećanje broja žena koje pohađaju specijalističke informatičke obuke
- Obezbediti usluge brige o deci tokom trajanja obuke
- Nastaviti sa sprovođenjem informatičkih obuka, naročito specijalističkih
- Nastaviti sa sprovođenjem obuka za preduzetnike-početnike i uvesti mere za povećanje učešća žena
- Razmotriti mogućnosti da se program dopuni mentorskim radom sa preduzetnicima-početnicima
- Među ciljeve programa uključiti i ostvarivanje rodne ravnopravnosti
- Uključiti principe rodne ravnopravnosti u programe koje sprovodi Nacionalna služba za zapošljavanje i ostali akteri
- Organizovati obuke za zaposlene u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova i Nacionalnoj službi za zapošljavanje o rodnoj analizi i rodnom budžetiranju
- Među ciljeve programa uključiti i ostvarivanje rodne ravnopravnosti
- Prilikom planiranja i evaluacije programa direktno uključiti korisnike/ce programa (npr. kroz organizovanje fokus grupa)

g) predlaganje mera

Na osnovu mera koje smo izlistali, odlučujemo se za one čije će sprovođenje doprineti smanjivanju razlika između žena i muškaraca na tržištu rada. Kao i u prethodnom slučaju ove mere su se ponekad ticale i drugih institucija i organizacija pa ih treba upoznati sa time.

KORAK 4: CILJEVI I MERE

Poslednji korak u analizi programa predstavlja i poslednji korak Metode 4R. R4 daje odgovor na pitanje koji oblik bi delatnost trebalo da poprimi ukoliko se njom želi doprineti ostvarivanju rodne ravnopravnosti. Budući da smo već osmislili mere kojima je moguće unaprediti postojeće programe sa stanovišta rodne ravnopravnosti, ovde smo nastojali da broj preporuka ograničimo na one koje stvarno želimo da određena organizacija/institucija i realizuje.

U slučaju programa IQS predložili smo sledeće:

- Nastaviti sa sprovođenjem licenciranih informatičkih obuka, naročito specijalističkih informatičkih obuka;
- Uvesti mere kojim bi se povećalo učešće žena u specijalističkim informatičkim obukama;
- Nastaviti sa sprovođenjem obuka za žene i muškarce preduzetnike-početnike i uvesti mere za povećanje učešća žena u ovima obukama;
- Nastaviti sa praksom nadoknade putnih troškova za nezaposlene žene i muškarce polaznike/ce obuka;
- Obezbediti da obuke budu u jednakoj meri dostupne ženama i muškarcima kroz prilagođavanje njihovim potrebama i uvođenje dodatnih vidova podrške korisni-

- cima i korisnicama programa (vreme održavanja obuka, usluge brige o deci i sl.);
- Nastaviti sa redovnim vođenjem evidencije o zastupljenosti žena i muškaraca u realizovanim obukama (po vrsti obuke), kao i o ženama i muškarcima koji su nakon pohađanja obuke u utvrđenom vremenskom periodu našli zaposlenje;
- Na osnovu prikupljenih podataka o korisnicima/ama programa (razvrstanih po polu) redovno sprovoditi evaluaciju uticaja programa na žene i muškarce i u skladu sa nalazima modifikovati programe tako da sprovođenje aktivnosti u većoj meri doprinosi smanjivanju razlika između žena i muškaraca na tržištu rada;
- Prilikom planiranja i evaluacije programa direktno uključiti korisnike/ce programa (npr. kroz organizovanje fokus grupa);
- Obezbediti dodatne obuke za zaposlene u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, kao i Pokrajinskoj i Nacionalnoj službi za zapošljavanje o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

Prilikom formulisanja preporuka često se dešavalo da se naš fokus sa rodne dimenzije problema širio na program po sebi zbog čega smo ponekad padali u zamku da zanemarimo naš primarni cilj koji se odnosio pre svega na rodnu dimenziju programa a ne program kao takav.

Kako bismo mogli da pratimo u kojoj meri se naše preporuke ostvaruju u praksi od izuzetnog je značaja da u ovom poslednjem koraku utvrdimo i indikatore za merenje progressa.

Indikatori u slučaju analiziranog programa mogu biti:

Broj/Procenat žena i muškaraca učesnika/ca obuke koji se zaposlio 6 meseci nakon završetka treninga.

Broj/Procenat žena i muškaraca koji su se prijavili za subvencije nakon završetka obuke za preduzetništvo.

FOKUS GRUPE

Sastavni deo metodologije koju smo koristili u analizi programa predstavljale su i fokus grupe, istraživačka tehnika za prikupljanje kvalitativnih podataka. Fokus grupe su posebno organizovane grupe ljudi koji imaju slične potrebe, probleme, socio-demografske osobine, iskustva i koji su okupljeni da bi diskutovali o određenim temama. Kako bismo dobili uvid o uticaju programa na konkretne žene i muškarce organizovali smo fokus grupe¹² sa korisnicama i korisnicima svakog pojedinačnog programa (posebno sa ženama i posebno sa muškarcima). Od učesnika/ca smo želeli da saznamo na koji način su dobili/e informacije o konkursu, te kako procenjuju dostupnost programa kao i njihovu adekvatnost i efekte. Pored toga, učesnici/ce su zamoljeni da navedu pozitivne i negativne aspekte programa, teškoće i probleme sa kojima se suočavaju u vođenju vlastitog posla. U slučaju fokus grupa sa preduzetnicima/ama, posebno nas je interesovala njihova motivacija za pokretanje vlastitog biznisa, a u slučaju žena način na koji usklađuju profesionalni i porodični život. Sa učesnicima fokus grupa posebno je diskutovano o mogućnostima unapređenja postojećih programa i svi učesnici/e su dali vlastite preporuke za unapređenje programa.

¹² Fokus grupe je sprovodila Branka Kresoja, nezavisna ekspertkinja.

Fokus grupe sa nezaposlenim ženama i muškarcima koji se nalaze na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje predstavljali su svojevrsnu kontrolnu grupu jer smo hteli da dobijemo uvid u stavove lica koja nisu bila korisnici/e programa i koja se nisu odlučila za pokretanje vlastitog biznisa. Pošto su nezaposlena lica činila ciljnu grupu većine programa, smatrali smo da je značajno da vidimo na koji način oni procenjuju programe, u kojoj meri su programi u skladu sa njihovim potrebama i interesima i da saznamo više o teškoćama sa kojima se suočavaju u pokušaju da nađu zaposlenje, te i da dobijemo njihove stavove kako se postojeći programi mogu unaprediti da bi se obuhvatilo više nezaposlenih lica.

Posebnu fokus grupu su činili zaposleni u institucijama čiji su programi analizirani (rukovodioci/teljke ili zaposleni/e zaduženi za realizaciju programa). U centru našeg interesovanja bili su načini na koji se utvrđuju prioriteti programa a naročito na koji način se obezbeđuje ravnopravnost između žena i muškaraca u dostupnosti samih programa. Rukovodioci su takođe pitani i o uzrocima manjeg učešća žena u preduzetništvu i načinima na koji se procenjuju efekti programa. Na samom kraju su iznosili preporuke za unapređenje postojećih programa.

Nalazi iz fokus grupa su se pokazali višestruko korisni. Pre svega omogućili su nam da steknemo realističniju sliku o uticaju programa na korisnike/ce, o njihovom zadovoljstvu postojećim programima i naročito o tome na koji način se programi mogu unaprediti sa stanovišta korisnika/ca. Istovremeno, dobili smo i saznanja o motivaciji za prijavljivanje na konkurse i preprekama sa kojima se ta lica suočavaju, što je značajno doprinelo samoj analizi postojećih programa, budući da ovi aspekti često ostaju nedovoljno osvetljeni.

Budući da je ovo bilo prvi put da se upotrebljava ovakav vid ispitivanja sa korisnicima/ama, sami učesnici su izrazili zadovoljstvo što su u prilici da iznesu svoje mišljenje, podele iskustva sa članovima grupe i o tome diskutuju. Fokus grupe sa predstavnicima/ama institucija koje su realizovale programe su ukazale da su oni jasno uviđaju mogućnosti za dalji razvoj svojih delatnosti kao i da su spremni da preduzmu dalje aktivnosti kako bi se rodna perspektiva u većoj meri integrisala u njihove delatnosti. Svi ovi nalazi su imali značajnu ulogu prilikom formulisanja preporuka za unapređenje programa sa stanovišta rodne ravnopravnosti i uvršteni su u završni izveštaj.

LISTA PITANJA ZA ANALIZU PROGRAMA

Kao što smo na početku ovog odeljka istakli, u slučaju pojedinih programa kombinacija metoda metoda JämKAS Bas, JämKAS Plus i Metoda 4R nije bila sasvim upotrebljiva ili je davala ograničene rezultate te je bilo neophodno da razvijemo drugo analitičko sredstvo. U tu svrhu smo koristili listu pitanja kojim smo nastojali da utvrdimo rezultate programa i njihov uticaj na korisnike i korisnice. U nastavku je prikazana lista pitanja.

1. Opišite problem u odnosu na žene i muškarce

Npr. u slučaju *Programa za podsticanje samozapošljavanja lica romske nacionalnosti* u ovom koraku smo utvrđivali:

- Društveni položaj romskih žena i muškaraca
- Zaposlenost Roma i Romkinja
- Da li ciljevi programa odgovaraju problemu?

2. Šta je cilj programa u odnosu na žene i u odnosu na muškarce?

- Da li se program bavi položajem žena i muškaraca romske nacionalnosti?
- Da li program nastoji da smanji postojeće rodne neravnopravnosti?
- Da li program nastoji da unapredi rodnu ravnopravnost?
- Da li je program prilagođen položaju romskih žena i muškaraca?

3. Da li je budžet programa adekvatan u odnosu na ciljeve?

4. Koje aktivnosti koje utiču na žene i muškarce su preduzete?

- U koje svrhe su sredstva raspoređena? Da li je ovo odgovarajuća aktivnost u odnosu na problem?
- Da li su aktivnosti u skladu sa uobičajenim poslovnim aktivnostima žena i muškaraca?
- Koliko žena i koliko muškaraca?

5. Koje efekte su preduzete aktivnosti imale na žene i muškarce?

- Da li je program pružio jednake mogućnosti ženama i muškarcima?
- Da li je program uticao na osnaživanje korisnica i korisnika?

6. Na koji način su troškovi/sredstva raspoređeni između žena i muškaraca?

- Da li je evidencija o raspodeli sredstava razvrstana po polu?
- Da li su subvencije dodeljene u skladu sa problemom?

7. Zbog čega su rezultati programa za žene i muškarce takvi kakvi jesu?

- Zašto smo dobili ovakve rezultate?
- Da li su preduzeti monitoring i evaluacija?
- Da li su se korisnici/ce samozaposlili?
- Da li je program ostvario svoj cilj?

8. Na koji način program može u većoj meri biti rodno osetljiv?

ZAVRŠNI FORMAT

Radi predstavljanja nalaza naših analiza o u konsultaciji sa En Boman razvili smo završni format za izveštavanje. On sadrži sledeće elemente:

Naziv programa

1. Osnovne informacije o programu

- Cilj(evi) programa
- Uslovi za učešće u programu
- Aktivnosti
- Podaci o ciljnoj grupi
- Šta program nastoji da reši (ukoliko je relevantno)

2. Nalazi/rezultati

Tabelarno smo sumirali:

- Zastupljenost žena i muškaraca među korisnicima (u brojkama i procentualno)
- Resursi – vrsta podrške, troškovi i njihova raspodela po polu (u brojkama i procentima)

Takođe smo sumirali:

- Rezultate: Koje efekte su sprovedene aktivnosti imale na žene i muškarce?
- Opis problema: Šta je glavni (rodni) problem koji smo pronašli i koji želimo da rešimo preporukama?
- Nalaze iz fokus grupa (uopštene nalaze i preporuke)

3. Razmatranje – može da obuhvata:

- Opšte nalaze
- Nedostajuće informacije
- Cilj(eve) programa
- Uslove učešća u programu
- Sugestije koje ne potpadaju pod preporuke
- Na koji način program doprinosi rodnoj ravnopravnosti

4. Preporuke za unapređenje analiziranih programa sa stanovišta rodne ravnopravnosti

5. ANALIZE

Naziv programa: IQS – Integrisana kvalifikaciona šema

Odgovoran organ: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

Godina: 2006

Osnovne informacije o programu

Cilj programa IQS je podrška i podsticanje razvoja centara za obuku, povećanje nivoa znanja nezaposlenih i uskoro nezaposlenih lica radi njihovog povratka u svet rada, obuka onih koji planiraju da započnu sopstveni posao i pomoć preduzećima da putem usavršavanja sopstvenog menadžmenta povećavaju konkurentnost.

Aktivnosti programa su obuhvatale informatičku obuku oko 500 nezaposlenih lica (osnovna informatička obuka 240 i specijalističke 264) kao i obuku oko 250 preduzetnika-početnika u APV za vođenje i unapređenje sopstvenog posla. Programom su obezbeđeni putni troškovi za nezaposlena lica koja su učestvovala u informatičkim obukama, a vreme održavanja obuka je bilo prilagođavano mogućnostima korisnika.

Kriterijumi za učešće u programu su se razlikovali u zavisnosti od vrste obuke koja je sprovedena.

U slučaju osnovne informatičke obuke lice je moralo biti prijavljeno na evidenciji nezaposlenih u nadležnim filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje, da ima najmanje IV stepen stručne sprema, da ne poseduje informatička znanja i veštine i da aktivno traži posao.

Isti uslovi važili su i za specijalističke informatičke obuke, ali je pored toga bilo potrebno da polaznici/e na testu predznanja pokažu odgovarajući nivo informatičkog znanja predviđen za kurs za koji konkuriše.

U slučaju obuke preduzetnika-početnika lice je trebalo da je delatnost registrovalo u periodu od 2003. do kraja 2005. godine i da izmiruje obaveze prema zaposlenim radnicima, kao i obaveze po osnovu poreza, doprinosa i javnih prihoda.

Rangiranje prijavljenih lica se vršilo u odnosu na dužinu čekanja na posao, a prednost su imala lica sa faktorom otežane zapošljivosti (posebno žene).

Informacije o ciljnoj grupi

Zaposlenost, nezaposlenost, preduzetništvo

U godini kada je sproveden program (2006), stopa zaposlenosti žena je iznosila 34% a muškaraca 54%, dok je stopa nezaposlenosti žena iznosila 22% a muškaraca 15%. Među neaktivnim stanovništvom žene su činile većinu u svim kategorijama (62%), a naročito kada su u pitanju nesposobni za rad (66%) i domaćice (99%). S povećanjem dužine čekanja na zaposlenje povećava se i broj nezaposlenih žena u odnosu na muškarce. Žene su ujedno bile u većini među dugoročno nezaposlenim licima, to jest onima koji na zaposlenje čekaju duže od dve godine (56%), kao i među licima koja prvi put traže zaposlenje (56%).

Kada je reč o kvalifikacionoj strukturi nezaposlenih žena i muškaraca, njihov broj se smanjuje sa povećanjem stepena stručne sprema. Najveći udeo nezaposlenih je sa završenom srednjom školom, od kojih većinu čine muškarci sa III i žene sa IV

stepenom stručne spreme. Žene su u većini i među nezaposlenima bez obrazovanja (54%), kao i među onima sa višim (61%) i visokim obrazovanjem (55%).

Kada je u pitanju starosna struktura nezaposlenih, može se uočiti da među nezaposlenima do 25 godina ne postoji značajna razlika između žena i muškaraca, dok se s porastom starosti nezaposlenih, povećava i udeo žena u odnosu na muškarce. Najviše žena bez zaposlenja je u starosnoj grupi od 31 do 40 godina, u kojoj je i najizraženija razlika između nezaposlenih žena i muškaraca (58% žena i 42% muškaraca). Kada su u pitanju nezaposleni stariji od 50 godina, muškarci su u većini i čine 58% naspram 42% žena.

Kada je reč o preduzetnicima, učešće žena u ukupnom broju samozaposlenih lica iznosilo je svega 23% prema 77% muškaraca.

Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija

U pogledu upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija, podaci za Republiku Srbiju¹³ pokazuju određene razlike između žena i muškaraca koje značajno variraju u odnosu na starosnu dob. Među ženama i muškarcima starosti od 16 do 24 godine ne postoje značajnije razlike kada je u pitanju upotreba računara (86% muškaraca i 84% žena), ali se ova razlika povećava kada je reč o starosnoj grupi od 25 do 54 godine (47% žena i 54% muškaraca), dok informaciono-komunikacione tehnologije najmanje upotrebljavaju žene i muškarci starosti od 55 do 74 godine (10% žena i 11% muškaraca). Kada je reč o upotrebi interneta razlike su izraženije 64% žena i 71% muškaraca starosti od 16 do 24 godine upotrebljava internet dok se ova razlika povećava među licima starosti od 25 do 54 godine i iznosi 34% za žene i 46% za muškarce. Među populacijom starosti od 55 do 74 godine ova razlika gotovo da ne postoji (6% žena i 7% muškaraca).

Prema drugim istraživanjima (Rodni barometar), kada je reč o upotrebi interneta postoji značajnija razlika između žena i muškaraca (48% muškaraca i 39% žena koristi internet).

Podaci o stepenu poznavanja rada na računaru žena i muškaraca nisu dostupni.

2. Nalazi i rezultati

Zastupljenost

Tabela 1. Zastupljenost žena i muškaraca u ukupnom broju polaznika/ca obuka, po vrsti obuke

vrsta obuke	broj održanih obuka	polaznici/ce					
		ukupno	žene		muškarci		
			broj	učešće (%)	broj	učešće (%)	
I za nezaposlene	48	504	320	63%	184	37%	
1. osnovna informatička obuka	19	240	198	82%	42	18%	
2. specijalističke informatičke obuke	29	264	122	46%	142	54%	
II za preduzetnike - početnike	11	255	107	42%	148	58%	

¹³ Žene i muškarci u Srbiji, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2008, str. 38

Iako su žene činile gotovo dve trećine (63%) svih polaznika ponuđenih obuka, vidljivo je da su one mnogo više zastupljene u osnovnim informatičkim obukama (82%) nego u specijalističkim (46%), dok je kod muškaraca situacija obrnuta (osnovna informatička obuka 18%, a specijalističke 54%). Žene su takođe u manjoj meri nego muškarci pohađale obuku za preduzetništvo.

Tabela 2. Zastupljenost žena i muškaraca u pojedinačnim vrstama obuke

polaznici	obuke za nezaposlene				
	osnovna		specijalističke		ukupno broj
	broj	učešće (%)	broj	učešće (%)	
žene	198	62%	122	38%	320
muškarci	42	23%	142	77%	184
ukupno/prosek	240	48%	264	52%	504

Resursi

vrsta obuke	cena obuke po polazniku u RSD	broj žena	broj muškaraca	ukupno utrošena sredstva za žene u RSD	ukupno utrošena sredstva za muškarce u RSD
osnovna informatička obuka	12.575	198	42	2.489.858	528.152
specijalistička inf. obuka- Grafički dizajn	19.840	22	30	436.487	595.210
spec. inf. obuka- Web dizajn	40.714	42	48	1.709.999	1.954.285
spec. inf. obuka- MS Access	19.804	36	18	712.972	356.486
spec. inf. obuka- Auto Cad	48.060	22	46	1.057.335	2.210.790
obuka za preduzetnike početnike-vođenje i unapređenje posla	21.210	100	140	2.121.038	2.969.453
obuka za preduzetnike-korišćenje računara	11.564	6	9	69.384	104.076
ukupno				8.597.073	8.718.452
prosečan trošak				20.181	26,182

Rezultati

vrsta obuke/radni status polaznika/ce	osnovna informatička obuka		specijalističke informatičke obuke	
	žene	muškarci	žene	muškarci
ukupno polaznika/ca	198	42	122	142
broj polaznika/ca koje su završili/e kurs	198	41	120	141
broj polaznika/ca koji/e su se nakon kursa zaposlili/e	67	13	67	63
procenat polaznika/ca koji su se nakon kursa zaposlili/e	34%	32%	56%	45%
broj polaznika/ca koji su radili/e na određeno vreme	5	0	2	6
procenat polaznika/ca koji su radili na određeno vreme	2,5%	0	2%	4%

Realizacija programa IQS je povećanjem nivoa znanja nezaposlenih lica značajno doprinela povećanju njihove zapošljivosti. Od ukupnog broja lica koja su pohađala informatičku obuku podjednak procenat žena i muškaraca je našao zaposlenje nakon završetka kursa (34% žena i 32% muškaraca). Kada je reč o polaznicima specijalističke informatičke obuke, 56% žena polaznica i 45% muškaraca polaznika se zaposlilo nakon pohađanja ovih specijalizovanih kurseva. Sprovedenjem programa je doprinelo smanjivanju razlika između žena i muškaraca kada su u pitanju osnovna informatička znanja, dok je to u manjoj meri ostvareno kada je reč o specijalizovanim znanjima, koja su se pokazala kao efikasnije sredstvo za povećanje zapošljivosti, naročito žena (koje i čine većinu nezaposlenih). Veća uključenost žena u programe osnovne informatičke obuke (koji u odnosu na specijalizovane traju kraće i jeftiniji su) imalo je za posledicu da i troškovi obuke u proseku budu niži za žene (20.180 dinara), nego za muškarce (26.182 dinara).

Kada je reč o preduzetnicima-početnicima značajno je da je obukom obuhvaćeno 42% žena, što predstavlja gotovo duplo više od njihove zastupljenosti u ukupnom broju preduzetnika u AP Vojvodini. Budući da su svi koji su se prijavili za obuke i primljeni, relativno visoko učešće žena se može tumačiti i njihovom visokom zainteresovanošću za sticanje dodatnih znanja.

3. Razmatranja

Kao što su pokazali rezultati analize, sprovođenje programa je u značajnoj meri doprinelo povećanju zapošljivosti korisnika/ca programa. Skoro trećina korisnika osnovne informatičke obuke (u približno istom procentu za žene i muškarce) je šest meseci nakon pohađanja kursa uspela da pronađe posao, dok je ovaj procenat znatno veći među licima koja su pohađale specijalističke obuke.

Imajući u vidu da su žene prepoznate kao grupa sa otežanom zapošljivošću (usled čega su imale prednost pri konkurisanju), kao i činjenicu da su se specijalističke informatičke obuke pokazale kao efikasnije sredstvo za ostvarivanje ciljeva programa, neophodno je uvesti mere kojima bi se povećao broj žena na

ovim obukama. Bržim povećanjem njihovih znanja u ovim oblastima unapredila bi se zapošljivost žena, čime bi se moglo značajnije doprineti smanjivanju postojećih neravnopravnosti na tržištu rada, a istovremeno i uklanjanju razlika između žena i muškaraca kada su u pitanju informatička znanja.

Isto tako, neophodno je ispitati razloge zbog kojih dolazi do naglog smanjivanja broja žena koje se prijavljuju na kurseve specijalističke informatičke obuke i na osnovu toga preduzeti određene mere kako bi se otklonile moguće prepreke. Jedno od mogućih rešenja je da se podstiču žene koje su završile osnovnu informatičku obuku da u sledećem ciklusu nastave sa specijalističkom obukom.

Takođe bi trebalo utvrditi u kojoj meri je usklađivanje poslovnih i porodičnih obaveza moglo predstavljati prepreku za pohađanje specijalističkih obuka.

Budući da je jedan od kriterijuma za rangiranje bila i dužina čekanja na zaposlenje, program je bio afirmativan u odnosu na žene jer upravo one predstavljaju većinu dugoročno nezaposlenih lica.

Nalazi iz fokus grupa

Kada je reč o specifičnim problemima sa kojima se susreću žene na tržištu rada, a naročito kada je u pitanju preduzetništvo, predstavnik Pokrajinskog sekretarijata je istakao neravnopravne početne uslove (neposredovanje imovine), patrijarhalno društveno okruženje, nedostatak podrške unutar porodice i naročito nedostatak sistemске podrške ženama (npr. nedovoljan broj ustanova za brigu o deci i nerazvijenost alternativnih vidova čuvanja dece). Istovremeno, navedeno je da nedostatak obuhvatnih istraživanja tržišta rada predstavlja prepreku kako za planiranje programa tako i za same preduzetnike/ce.

Kada je reč o monitoringu sprovođenja i proceni efekata programa, istaknuto je da je neophodno dodatno unaprediti sadašnji način rada, kako bi perspektiva rodne ravnopravnosti bila jasnije istaknuta i kako bi se u odnosu na uočene efekte uspešnije planirali budući programi.

Takođe je navedeno da bi intenzivnije povezivanje programa zapošljavanja i samozapošljavanja koje sprovode različite institucije i organizacije na pokrajinskom nivou doprinelo postizanju boljih i dugoročnijih efekata.

Usled tehničkih problema nije održana fokus grupa sa koricnicima/ama programa.

4. Preporuke

- Nastaviti sa sprovođenjem licenciranih informatičkih obuka, naročito specijalističkih informatičkih obuka;
- Uvesti mere kojim bi se povećalo učešće žena u specijalističkim informatičkim obukama;
- Nastaviti sa sprovođenjem obuka za žene i muškarce preduzetnike-početnike i uvesti mere za povećanje učešća žena u ovima obukama;
- Nastaviti sa praksom nadoknade putnih troškova za nezaposlene žene i muškarce polaznike/ce obuka;
- Obezbediti da obuke budu u jednakoj meri dostupne ženama i muškarcima kroz

prilagođavanje njihovim potrebama i uvođenje dodatnih vidova podrške korisnicima i korisnicama programa (vreme održavanja obuka, usluge brige o deci i sl.);

- Nastaviti sa redovnim vođenjem evidencije o zastupljenosti žena i muškaraca u realizovanim obukama (po vrsti obuke), kao i o ženama i muškarcima koji su nakon pohađanja obuke u utvrđenom vremenskom periodu našli zaposlenje;
- Na osnovu prikupljenih podataka o korisnicima/ama programa (razvrstanih po polu) redovno sprovesti evaluaciju uticaja programa na žene i muškarce i u skladu sa nalazima modifikovati programe tako da sprovođenje aktivnosti u većoj meri doprinosi smanjivanju razlika između žena i muškaraca na tržištu rada;
- Prilikom planiranja i evaluacije programa direktno uključiti korisnike/ce programa (npr. kroz organizovanje fokus grupa);
- Obezbediti dodatne obuke za zaposlene u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, kao i Pokrajinskoj i Nacionalnoj službi za zapošljavanje o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

Naziv programa: Strategija zapošljavanja APV
– Zapošljavanje mladih

Konkurs za dodelu bespovratnih sredstava za finansiranje projekata kojim se podstiče zapošljavanje mladih

Odgovorno telo: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

Godina: 2007

1. Osnovne informacije o programu

Cilj programa je podizanje sposobnosti zapošljavanja mladih na viši nivo i smanjenje nezaposlenosti i povećanje zaposlenosti u AP Vojvodini.

Aktivnosti programa obuhvatale su dodelu bespovratnih sredstava nevladinim organizacijama za finansiranje projekata kojima se podstiče zapošljavanje mladih.

Kriterijumi za učešće u programu definisani su u tekstu konkursa za projekte koji su trebali da se odnose na: poboljšanje informisanja mladih o zakonskoj regulativi zapošljavanja i podsticajnim merama za zapošljavanje kroz štampanje vodiča; organizovanje obuke mladih lica za poslovnu komunikaciju i samozapošljavanje; organizovanje seminara, tribina i kampanja radi razvijanja preduzetničkog duha; organizovanje takmičenja u okviru kojih će se rangirati najbolji mladi preduzetnici; organizovanje konferencija o povezivanju lokalnih vlasti i organizacija koje podstiču zapošljavanje mladih u cilju predstavljanja kapaciteta lokalnog tržišta rada. Pravo učešća imale su nevladine organizacije sa teritorije AP Vojvodine. Za direktne troškove realizacije projektnih aktivnosti bilo je predviđeno najmanje 80% od ukupnih troškova projekta. Organizacije kojima je odobren projekat imale su obavezu da dostave narativni i finansijski izveštaj o realizovanim aktivnostima. Ukupna sredstva za realizaciju konkursa iznosila su 2.000.000,00 RSD, a maksimalni iznos po projektu bio je 250.000,00 RSD.

Informacije o ciljnoj grupi

Među nezaposlenima licima uzrasta do 25 godina u AP Vojvodini ne postoji značajna razlika u zastupljenosti žena i muškaraca, ali s porastom starosti nezaposlenih, povećava se broj žena u odnosu na muškarce. Odnos žena i muškaraca među nezaposlenima do 18 godina starosti je 49% žena prema 51% muškaraca, dok je taj odnos u starosnoj kategoriji od 19 do 25 godina 51% žena prema 49% muškaraca. Značajna prepreka u objektivnom sagledavanju položaja mladih je nepostojanje obuhvatnih istraživanja položaju mladih, kao ni o osnovnim preprekama sa kojima se mladi suočavaju na tržištu rada.

2. Nalazi i rezultati

Od 29 pristiglih projekata odobreno je 9 (35%). Od 29 NVO koje su se prijavile 4 su bile nevladine organizacije čija su ciljna grupa žene. Od 9 odobrenih projekata, 1 projekat podnela je nevladina organizacija čiju ciljnu grupu čine žene.

Od 9 odobrenih projekata 5 projekata je obuhvatalo realizaciju obuke, a 4 projekta je obuhvatalo pripremu štampanog ili elektronskog vodiča za zapošljavanje mladih.

Kada je reč o upravljanju odobrenim projektima, od ukupnog broja koordinatora/ki (9), bilo je 6 muškaraca i 3 žene, a od ukupno 35 saradnika/ca na projektu bilo je 12 muškaraca i 23 žene.

Korisnike projektnih aktivnosti čine mladi, ali se ne može sa sigurnošću zaključiti o učešću mladih žena i muškaraca, s obzirom da nevladine organizacije u svojim predlozima, odnosno izveštajima nisu dosledno prikazali podatke o planiranim i stvarnim korisnicima/ama po polu. Kod nekih postoje precizni podaci i planirano učešće žena i muškaraca, dok kod nekih projekata korisnike/ce čine svi nezaposleni na određenoj teritoriji. Broj i pol korisnika/ca posebno je teško odrediti kada je reč o aktivnostima kao što su priprema priručnika i drugog štampanog materijala i postavljanje internet stranice. Konkursom nije precizno definisano ko spada u kategoriju mladih, niti su određene starosne granice za ovu grupu.

Imajući u vidu da samim konkursom nije bila definisana obaveza da predlozi projekata objasne uticaj aktivnosti na rodnu ravnopravnost, poštovanje ovog principa u okviru podržanih projekata je u značajnoj meri zavisilo od senzibilisanosti aplikanata/kinja. U tom smislu, unapređenje rodne ravnopravnosti je u nekim projektima jasno navedeno, dok je u nekim predlozima potpuno zanezaren.

Konkursom je od podnosilaca projekata traženo da se odredi način evaluacije stepena ostvarenosti projektnih ciljeva, kao i da li su se projektne aktivnosti odvijale u skladu sa podnetim planom. Takođe je traženo da se definiše kako će se rezultati evaluacije koristiti za unapređenje programa (naučene lekcije). Organizacije kojima su odobrena sredstva su samostalno određivale način evaluacije aktivnosti koja se kod nekih odnosila pre svega na izveštavanje o realizovanim aktivnostima, a kod drugih i na merenje uspešnosti implementiranih projektnih aktivnosti. Stoga je u nekim slučajevima otežano utvrđivanje rezultata realizovanih projekata u odnosu na cilj Programa, tj. u kojoj meri su ove aktivnosti uticale na podizanje sposobnosti zapošljavanja mladih na viši nivo i smanjenje nezaposlenosti i povećanje zaposlenosti u AP Vojvodini, što shodno tome otežava i procenu uticaja na žene i muškarce u okviru ove ciljne grupe.

Od 9 projekata 1 je dobio 250.000,00 RSD, za 7 projekata je odobrena suma manja od maksimalnog iznosa ali ne manja od 200.000,00 RSD, i jedan projekat je dobio sumu koja je nešto niža od 200.000,00 RSD. Odobrena suma je određena na osnovu odluke konkursne komisije i traženog iznosa u zahtevima kandidata/kinja na konkursu. Na 9 projekata utrošen je ukupan iznos namenjen realizaciji konkursa, odnosno 2.000.000,00 RSD.

3. Razmatranja

Analizirani Program može imati dugoročno pozitivne rezultate kako u pogledu povećanja informisanosti mladih i njihove zapošljivosti, tako i na podsticanje preduzetništva kod mladih i preuzimanja aktivne uloge u pronalaženju adekvat-

nog zaposlenja, ali i na potencijalne efekte na smanjenje rodni razlika i smanjenje rodne segregacije na tržištu rada.

Upravo zbog potencijalnih pozitivnih efekata ovog i sličnih Programa, bilo bi značajno prioritete i aktivnosti koji će se podržati uskladiti sa aktuelnim potrebama na tržištu i tako obezbediti punu delotvornost u rešavanju problema zapošljavanja mladih. Otežavajuću okolnost u tome predstavlja nedostatak obuhvatnih istraživanja potreba tržišta rada što su istakli i predstavnici Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Pored toga, imajući u vidu da osim procenta nezaposlenih žena i muškaraca određene starosne grupe, ne postoje dublje analize o preprekama sa kojima se mladi susreću prilikom zapošljavanja i o uzrocima njihove otežane zapošljivosti, potrebno je razmotriti kako bi sprovođenje ovog programa u budućnosti moglo doprineti mapiranju situacije mladih na terenu, posebno u pogledu zapošljavanja. Time bi se pomoglo u preciznijem definisanju ciljeva i aktivnosti koji će se podržavati.

Potrebno bi bilo takođe razmotriti podsticanje sprovođenja rodno osetljivih istraživanja o položaju mladih žena i muškaraca na tržištu rada i u skladu sa rezultatima istraživanja definisati mere za unapređenje položaja mladih žena i muškaraca na tržištu rada.

Kada je reč o rodnoj ravnopravnosti, treba istaći da je jedan od ciljeva Strategije zapošljavanja AP Vojvodine 2006-2008 upravo „Sprovođenje politike jednakih mogućnosti za žene i muškarce“ i ovaj cilj obuhvata mere koje se mogu odnositi i na mlade¹⁴. Imajući u vidu neravnan društveno-ekonomski položaj žena i muškaraca, koji takođe utiče na položaj mladih žena i muškaraca, neophodno je da se u budućim strateškim dokumentima koji se odnose na zapošljavanje princip rodne ravnopravnosti uključi ne samo kao poseban cilj, već kao princip koji je integrisan u sve planirane mere, odnosno da se uključivanjem aspekta rodne ravnopravnosti uz potrebe posebno ugroženih grupa, planirane mere još više prilagode realnoj situaciji građana i građanki. Stoga je neophodno da se u Programu jasno definišu ciljevi koji će doprineti smanjenju neravnopravnosti žena i muškaraca na tržištu rada.

S obzirom na to da je konkurs u okviru Programa usled ograničenih finansijskih sredstava objavljen samo na internet stranici Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, a da je upotreba interneta u našoj zemlji i dalje na niskom nivou, moguće je da informacije o konkursu nisu bile u dovoljnoj meri dostupne svim zainteresovanim organizacijama stoga je potrebno u budućnosti razmotriti način objavljivanja konkursa kako bi se obezbedio pristup informacijama za ciljane grupe nevladinih organizacija (nevladine organizacije koje se bave položajem mladih, ženske nevladine organizacije).

¹⁴ To su između ostalog: promovisanje jednake zastupljenosti žena i muškaraca na tržištu rada i njihovo učešće u profesijama koje se tradicionalno smatraju „muškim“ i pomoć povratka na posao nakon dužeg perioda nezaposlenosti; usklađivanje programa zapošljavanja samohranim majkama, mladim ženama, ženama iz ugroženih grupa na tržištu rada; obezbeđivanje podrške ženama koje rešavaju svoj problem nezaposlenosti kroz samozapošljavanje; veću finansijsku podršku poslodavcima koji zapošljavaju žene; ciljane mere za podsticanje ženskog preduzetništva, kroz pojednostavljenje sistema garancija na način na koji je to predviđeno za ugrožene grupe; eliminisanje neravnopravnosti u obrazovnom sistemu i profesionalnoj obuci.

4. Preporuke

- U tekstu konkursa jasno definisati cilj koji se odnosi na smanjenje rodni razlika na tržištu rada mladih žena i muškaraca i među uslove konkursa uvrstiti poštovanje principa rodne ravnopravnosti;
- Razviti smernice za organizacije koje učestvuju na konkursu za uključivanje principa rodne ravnopravnosti u predloge projekata i izveštavanje o uticaju sprovedenih projektnih aktivnosti na stepen zapošljivosti žena i muškaraca;
- Tekstom konkursa obavezati organizacije da u predlozima projekata i izveštajima opišu uticaj aktivnosti na rodnu ravnopravnost (u svim fazama projekta: planiranja, sprovođenja, monitoringa i evaluacije);
- Među kriterijume za odabir projekata koji će se podržati uvrstiti kriterijum o zastupljenosti žena i muškaraca u ciljnoj grupi projekta;
- Pripremiti smernice za članove konkursne komisije za procenu uticaja predloga projekata na unapređenje rodne ravnopravnosti;
- Obezbediti dodatnu obuku za zaposlene u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

Naziv programa: Konkurs za dodelu sredstava za samozapošljavanje nezaposlenih lica romske nacionalnosti iz opština na teritoriji AP Vojvodine

Odgovorno telo: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova u saradnji sa Kancelarijom za inkluziju Roma i Pokrajinskom službom za zapošljavanje

Godina: 2007.

1. Osnovne informacije o programu

Ciljevi programa: Ovaj program realizovan je u okviru *Strategije zapošljavanja u AP Vojvodini 2006-2008*, koju je usvojila Skupština AP Vojvodine. Program je deo mera aktivne politike zapošljavanja koja je trebalo je da doprinese ostvarenju jednog od strateških ciljeva koji se odnosi na poboljšanje položaja posebno ugroženih grupa, kao što su Romi, osobe sa invaliditetom, izbegla, prognana i interno raseljena lica.

Aktivnosti programa su se zasnivale na raspisivanju posebnog konkursa za dodelu subvencija koji je bio namenjen isključivo nezaposlenim licima romske nacionalnosti. Subvencije su se izdavale za novoregistrovane delatnosti u iznosu od 130.000,00 dinara po nezaposlenom licu, ali su aplikanti/kinje imali mogućnost da ostvare pravo na subvenciju udruživanjem u osnivanju preduzeća, radnje, agencije ili drugih oblika organizovanja, čime je svaki član ortakog preduzeća imao pravo na subvenciju u iznosu od 130.000,00 dinara. Subvencije su se mogle koristiti za opremanje radnog mesta i stvaranja uslova za rad (za nabavku osnovnih sredstava, sirovina, repromaterijala, mašina, opreme i rezervnih delova potrebnih za realizaciju programa i/ili adaptaciju poslovnog prostora). Budući da je ukupan fond za dodelu subvencija bio ograničen na 4 miliona dinara, subvencije se nisu dodeljivale za registraciju poljoprivrednih gazdinstava i delatnosti u oblasti trgovine, saobraćaja, taksi usluga i igara na sreću.

Kandidati koji su konkurisali za subvenciju morali su da dostave popunjen zahtev i biznis plan za koji je postojao tipski obrazac; izvod iz evidencije nezaposlenih; ličnu izjavu o pripadnosti romskoj nacionalnosti i fotokopiju lične karte.

Podršku tokom procesa konkurisanja i nakon odobrenja sredstava, korisnicima/ama je pružala Kancelarija za inkluziju Roma. Kancelarija je obezbeđivala pomoć u proceduri konkurisanja i izradi biznis plana, davala informacije o programu, a pomoć je obezbeđena u dve opštine u Vojvodini, gde su partnerske romske nevladine organizacije pružale ovu vrstu pomoći kandidatima i kandidatkinjama.

Obaveza korisnika sredstava bila je da nakon odobrenja subvencije registruju delatnost, namenski ulože sredstva i obavljaju registrovanu delatnost najmanje dve godine od dana osnivanja, kao i da tokom ovog perioda uplaćuju doprinos na obavezno socijalno osiguranje po osnovu registrovane delatnosti.

Korisnici/e su imali više mogućnosti da garantuju da će izvršavati preuzete obaveze. Sredstva obezbeđenja su mogla biti dve istovetne blanko menice sa dva žiranta sa meničnim ovlašćenjem i fotokopija lične karte oba žiranta; garancija banke ili dokaz o vlasništvu nepokretnosti. Takođe, kandidatima je data moguć-

nost i da garantuju ručnom zalogom¹⁵ na opremu, što je bila novina u odnosu na druge konkurse za dodelu subvencija nezaposelnim licima.

Kandidatima kojima je subvencija odobrena, Kancelarija za inkluziju Roma je obezbedila besplatne knjigovodstvene usluge u trajanju od šest meseci.

Kriterijumi - U tekstu konkursa navedeno je da prioritet prilikom dodele subvencije imaju lica do 27 godina starosti, stariji od 50 godina, lica koja duže čekaju na zaposlenje, nezaposlene žene romske nacionalnosti i lica koja se udružuju. Uslovi za dobijanje sredstava bili su jednaki za sve kandidate i kandidatkinje – lica koja konkurišu morala su biti romske nacionalnosti, nezaposlena i prijavljena na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, a biznis plan koji su prilagali morao je biti ekonomski opravdan i obezbeđivati povećanje zaposlenosti.

Informacije o ciljnoj grupi

Budući da se u Srbiji, osim Popisa stanovništva, ne vodi statistika koja uzima u obzir nacionalnu pripadnost žena i muškaraca, informacije o položaju Roma i Romkinja se prvenstveno zasnivaju na istraživanjima i studijama. Međutim, uprkos značaju koji ova istraživanja imaju, naša saznanja su često ograničena time što podaci nisu dosledno razvrstani po polu, kao ni po regionima, što otežava sagledavanje položaja žena i muškaraca koji su nam ciljna grupa, a time utiče i na kreiranje programa koji će i biti prilagođeni njihovim potrebama i mogućnostima.

Prema podacima kojima raspolažemo, socio-ekonomsku situaciju Roma karakteriše niska stopa aktivnosti, veoma velik broj nezaposlenih lica i lica koja nikad nisu imala zaposlenje, rad u neformalnoj ekonomiji, izuzetno niski prihodi domaćinstva i veliki udeo izdržavanog stanovništva.

Kao uzroci loše socio-ekonomske situacije Roma navode se nizak nivo obrazovanja i stručne osposobljenosti, koji se zbog života u uslovima hroničnog siromaštva sporo menjaju i značajno utiču na položaj budućih generacija. Neki od bitnih faktora zbog kojih je borba protiv siromaštva otežana i koji doprinose ranjivosti i društvenoj marginalizaciji romske zajednice su i negativni stavovi društva i svakodnevna diskriminacija sa kojima se Romi i Romkinje suočavaju.

Stopa nezaposlenosti Roma je znatno viša (39%) i u poređenju sa domicilnim stanovništvom (15%), kao i u poređenju sa drugim ranjivim grupama, kao što su izbegli i interno raseljeni (32%)¹⁶. Uprkos tome što čine najmlađe stanovništvo, 67% Roma nikada nije imalo posao. Glavni izvori prihoda Roma su novac od prodaje sakupljenih sekundarnih sirovina ili polovnih stvari i plaćen neformalni rad za komšije i prijatelje. Što se tiče zanimanja kojima se pretežno bave, to su osnovna zanimanja, trgovina i poljoprivreda. Kada je u pitanju samozapošljavanje, prema istraživanju koje je sproveo UNDP, samo 14% Roma je pokušalo da pokrene sopstveni biznis, a samo trećina od tog broja je registrovala preduzeće.

¹⁵ Ručna zaloga na pokretnoj stvari nastaje na osnovu ugovora kojim se zalagodavac (dužnik) obavezuje da preda određenu pokretnu stvar na kojoj postoji pravo svojine založnom poveriocu radi namirenja ako mu potraživanje ne bude namireno o dospelosti

¹⁶ At risk: The Social Vulnerability of Roma, Refugees and Internally Displaced Persons in Serbia, UNDP, Belgrade, June, 2006, p.6

Samo 9% preduzeća koje vode Romi doživelo je rast i razvoj, u poređenju sa 28% preduzeća koje vodi domicilno stanovništvo (UNDP). Prema istom istraživanju, samo 3% Roma koristi kredite komercijalnih banaka. Kao razlozi za to navode se nemogućnosti da ispune uslove za odobravanje finansijske podrške, kao što je hipoteka na imovinu, legalno zaposleni žiranti sa određenim dohotkom, važeće lične isprave i kreditna istorija. Ovakvi uslovi kreditiranja nedostupni su većini pripadnika/ca socijalno ugroženih grupa.

Unutar romske zajednice položaj žena i muškaraca se znatno razlikuje, a posebno kada je u pitanju njihov socio-ekonomski položaj. Procenjuje se da je četiri puta manje zaposlenih žena nego muškaraca romske nacionalnosti. U prilog ovome govori i podatak da je od ukupnog broja aktivnih lica romske nacionalnosti žene čine samo 29% aktivnih. Najveće stope siromaštva karakteristična su upravo za neaktivna lica, a naročito ona iz ranjivih grupa kao što su Romi, izbegli i interno raseljeni. U prilog ovome govori i podatak da najveći procenat žena romske nacionalnosti ima mesečne prihode ne veće od 30 evra.

Mogućnosti žena su umnogome ograničene niskim obrazovnim nivoom, budući da čine većinu nepismenih i onih sa nižim nivoom obrazovanja unutar ionako nepovoljne obrazovne strukture romske zajednice. Žene koje rade najčešće su radnice u poljoprivredi i one koje obavljaju osnovna zanimanja. Većina žena posvećena je domaćinstvu i brizi o deci i porodici, a samo 4% Romkinja je zaposleno (UNDP, 2006). Na ovakav socio-ekonomski položaj žena, kao i na obrazovni nivo, utiču i patrijarhalni i tradicionalni stavovi zajednice o rodnim ulogama žena i muškaraca, a koji upravo ulogu žene vide u domaćinstvu i brizi oko porodice.

Problem koji program nastoji da reši istaknut je u *Strategiji zapošljavanja u AP Vojvodini* u okviru koje se program sprovodi. Kao osnovni razlozi za sprovođenje posebnih mera namenjenih romskom stanovništvu navedeni su nizak obrazovni nivo romske populacije koji umanjuje šanse za zapošljavanje i slaba ekonomska moć Roma; nepostojanje precizne evidencije kojom bi se utvrdio objektivni broj nezaposlenih Roma; nepostojanje obaveze nacionalnog izjašnjavanja na evidenciji NSZ; otežana dostupnost stimulativnih sredstava za samozapošljavanje zbog njihove izrazito slabe sposobnosti garantovanja vraćanja sredstava (vlasništvo nad nepokretnostima, izvod iz zemljišnih knjiga i sl).

2. Nalazi i rezultati

Zastupljenost

	muškarci	žene
podneti zahtevi	37 (59%)	26 (41%)
odobreni zahtevi	18 (62%)	12 (38%)
od toga realizovalo*	19 (65%)	10 (35%)
samostalno	8 (42%)	2 (20%)
ortačka preduzeća	11 (58%)	8 (80%)
ispunjava obaveze	9 (47%)	2 (20%)
privremena ili trajna obustava rada	2 (10%)	4 (40%)

* Subvencija je odobrena za 30 lica, od čega za 12 žena i 18 muškaraca. U međuvremenu je jedna žena umrla, a njene obaveze e preuzeo sin, dok je druga žena odustala od subvencije,

Iako je program ovakve vrste prvi put raspisan u Srbiji, izazvao je veliko interesovanje pripadnika/ca romske nacionalnosti. Na konkurs se javilo čak 63% više lica u odnosu na planirani broj subvencija. Osim toga što je konkurs bio namenjen isključivo licima romske nacionalnosti, jedna od njegovih povoljnosti koja je uticala na toliko interesovanje je sigurno bila i u tome što je program omogućavao udruživanje lica u ortačka preduzeća, pri čemu je svako lice u ortačkom preduzeću imalo pravo na subvenciju. Ovo je svakako dovelo do većeg uključivanja žena, jer je od ukupnog broja njih koje su dobile subvenciju čak 80% ovo pravo ostvarilo preko ortačkog udruženja. Ova mera može se smatrati podsticajnom budući da je jedan od ograničavajućih faktora za veće učešće žena uopšte u ovakvim i sličnim programima upravo to što nemaju mogućnosti da obezbede garanciju, jer su veoma retko vlasnice imovine, a naročito kada su u pitanju Romkinje.

3. Razmatranja

Iako je ovaj program otvorio mogućnost za učešće žena preko udruživanja u ortačka preduzeća, s druge strane imao je ograničene domete kada je u pitanju njihova uspešnost. Samo dve žene, od ukupnog broja žena onih koje su dobile subvenciju, i to samo one koje su samostalno pokrenule posao, uspele su da redovno ispunjavaju obaveze preuzete uzimanjem subvencije, a koja se ogledaju u vidu redovnog plaćanja poreza i doprinosa i obavljanja delatnosti. Ortačka preduzeća kroz koja su poslovale 4 žene, proglasilo je privremenu ili trajnu obustavu rada, dok ostala nisu uspela da redovno izmiruju obaveze.

Možemo pretpostaviti da su ove žene imale manje iskustva u vođenju posla što je uticalo na njihovu uspešnost. Takođe, u kontekstu tradicionalnih obrazaca o rodnim ulogama žena i muškaraca unutar romske zajednice, možemo pretpostaviti i da žene nisu imale u istoj meri kao i muškarci mogućnosti da se posvete poslu, kao ni kontrolu nad vođenjem preduzeća, budući da se u određenom broju slučajeva radi o porodičnim poslovima.

Ovakvi rezultati otvaraju prostor za diskusiju koliko samozapošljavanje kao mera aktivne politike zapošljavanja može da doprinese socio-ekonomskom osnaživanju Romkinja, ali takođe ukazuju na potrebu za pratećim programima koji bi se mogli sprovoditi kao podrška ženama romske nacionalnosti u pokretanju i vođenju sopstvenog biznisa.

Nalazi iz fokus grupa:

Učesnici fokus grupa smatrali su pozitivnom merom raspisivanje namenskog konkursa za lica romske nacionalnosti. Većina korisnika/ca se i ranije bavila delatnošću za koje su uzeli subvencije, radom za druge ili u neformalnoj ekonomiji. Motivacija za uzimanje subvencije bila je da se reši problem sopstvene nezaposlenosti i nezaposlenosti članova porodice, reši loša ekonomska situacija, ali i da se unapredi posao nabavkom nedostajućih sredstava i opreme za rad. Korisnici/e su kao pozitivne strane programa izdvojili olakšan sistem garancija (uvođenje ručne zaloge na opremu), plaćene knjigovodstvene usluge, bespovratna sredstva, mogućnost udruživanja čime se ostvaruje pravo na veći iznos sredstava, kao i podršku koju su dobili od Kancelarije za inkluziju Roma tokom konkurisanja za sredstva. Međutim, korisnici (i muškarci i žene) smatrali su da ovaj program nije jednako dostupan ženama, budući da su Romkinje manje informisane, manje obrazovane, kao i da su „žene patrijarhalno vaspitane”, te da u tom smislu nisu zainteresovane za pokretanje sopstvenog posla.

„U romskoj zajednici mentalitet muškarca je takav da smatraju da je ženin posao da vodi domaćinstvo”.

S druge strane, korisnici su smatrali da su Romkinje vrednije, više motivisane da rade, ali da nemaju mogućnosti, a najveća prepreka im je obrazovanje. I muškarci i žene videli su jedinu mogućnost za Romkinje u udruživanju sa muškarcima, ali i u obukama i kursovima koji bi se organizovali za žene.

„Žene su uvek preduzimljivije”.

Kao probleme i negativne strane programa, korisnici su istakli velika sredstva obezbeđenja (hipoteka i jemci) za one koji ih ne ulažu u opremu ili mašine, s obzirom na mali iznos subvencije. Korisnici su takođe smatrali da su ova sredstva dovoljna za otvaranje i registraciju preduzeća, ali ne i za vođenje posla. Obezbeđivanje sredstava za plaćanje svih obaveza, pronalaženje tržišta, ali nedovoljna znanja neophodna za vođenje preduzeća i nepoznavanje svih obaveza i zakona vezanih za preduzetništvo istaknuti su kao osnovni problemi. U tom smislu korisnici su unapređenje ovog programa videli u obezbeđivanju stručnog lica za pomoć u izradi biznis plana, angažovanju mentora za određene delatnosti, obaveznoj obuci za preduzetništvo, kao i u oslobađanju od poreza u prvoj godini, povećanom iznosu subvencija i informisanju korisnika/ca o drugim mogućnostima za unapređenje posla (informacije o drugim programima, konkursima, kreditima).

5. Preporuke

- Prilikom kreiranja programa i planiranja aktivnosti za ekonomsko osnaživanje Roma i Romkinja koristiti sve raspoložive informacije o ženama i muškarcima u ciljnoj grupi kako bi sprovođenje programa doprinosilo smanjivanju postojećih rodni neravnopravnosti;
- Prilikom planiranja i evaluacije programa direktno uključiti korisnike/ce programa (npr. kroz organizovanje fokus grupa);
- Obezbediti da programi samozapošljavanja Roma budu u skladu sa delatnostima kojima se bave žene i muškarci romske nacionalnosti, kao i da budu jednako dostupni i ženama i muškarcima, naročito kada je reč o sredstvima obezbeđenja;
- Nastaviti sa praksom obezbeđivanja troškova knjigovodstvenih usluga za Rome i Romkinje koji učestvuju u programu i uvesti dodatne vidove podrške korisnicima i korisnicama u skladu sa njihovim potrebama (npr. pokrivanje troškova čuvanja dece);
- Obezbediti prateće programe u smislu obuke za preduzetništvo i savetodavnog rada koji će pomoći Romima i Romkinjama da budu uspešniji u vođenju posla;
- Nastaviti sa praksom vođenja rodno osetljive evidencije o Romima i Romkinjama koji učestvuju u programu, kao i sa praksom redovnog praćenja uspešnosti poslovanja korisnika i korisnica programa;
- Na osnovu prikupljenih podataka o korisnicima/ama programa (razvrstanih po polu) redovno evaluirati uticaj programa na žene i muškarce i u skladu sa nalazima modifikovati programe kako bi doprinosilo sprovođenje aktivnosti doprinosilo ekonomskom osnaživanju Roma i Romkinja;
- Obezbediti dodatne obuke za zaposlene u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, kao i Kancelariji za inkluziju Roma o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

Naziv programa: Konkurs za odobravanje garancija za obezbeđenje kredita namenjenih finansiranju nabavke opreme preduzetnicama i ženama osnivačicama malih preduzeća koje delatnost obavljaju manje od tri godine sa teritorije AP Vojvodine

Odgovorno telo: Garancijski fond AP Vojvodine

Godina: 2007

1. Osnovne informacije o programu

Cilj programa je stvaranje preduslova za lakši pristup kreditnim linijama poslovnih banaka, ženama preduzetnicama i ženama osnivačicama malih preduzeća koje delatnost obavljaju manje od tri godine, radi obezbeđenja nedostajućih finansijskih sredstava, sa ciljem podsticanja privredne aktivnosti, povećanja nivoa tehničke opremljenosti, boljeg korišćenja postojećih kapaciteta, većeg izvoza, povećanja zaposlenosti, štednje energije, prerade sekundarnih sirovina, supstitucije uvoza, zaštite životne sredine, povećanja efikasnosti i efektivnosti poslovanja subjekata u oblasti proizvodnih usluga i proizvodnje.

Aktivnosti programa:

Pored izdavanja garancija za kredite odobrene za nabavku opreme namenjene obavljanju registrovane delatnosti, Garancijski fond je obezbedio i mentoring START UP projekata tokom svih 6 godina do vraćanja kredita. Fond takođe vrši upoređivanje planiranih i ostvarenih ciljeva i savetodavnu funkciju, kao i besplatne prezentacije na sajmovima preduzetnika i ostalim sajamskim manifestacijama i medijsko eksponiranje putem učešća na raznim prezentacijama i promocijama. Fond je preduzimao i aktivnosti usmerene na informisanje potencijalnih aplikantkinja o programu.

Kriterijumi: Pravo učešća su imale žene preduzetnice i žene osnivačice malih preduzeća koje delatnost obavljaju manje od tri godine čije je poslovno sedište radnje ili preduzeća na teritoriji AP Vojvodine.

Ukoliko im je odobrena garancija, učesnice konkursa su kao sredstvo obezbeđenja morale da obezbede: sopstvene blanko menice, ugovorno ovlašćenje za zaduženje tekućeg računa izdato u skladu sa Zakonom o platnom prometu, bonitetno kvalitetnog sadužnika, pravno lice ili založno pravo prvog reda u korist Fonda u dva puta većoj vrednosti od odobrene vrednosti garancije učesnice konkursa ili drugog lica; ili založno pravo prvog reda na poljoprivrednom zemljištu u korist Fonda u jedan i po puta većoj vrednosti od odobrene vrednosti garancije, učesnice konkursa ili drugog lica.

Informacije o ciljnoj grupi

Učešće samozaposlenih žena i žena preduzetnica u ukupnom broju zaposlenih žena je veoma nisko i 3,5 puta niže nego kod muškaraca. Prema podacima Agencije za privredne registre od ukupno 55.552 preduzetničke radnje registrovane u AP Vojvodini, žene su vlasnice 18.300 odnosno 33% radnji. Većina žena su nezavisne preduzetnice (17.919), a znatno manji broj je uključen u ortačka društva (381).

Nepostojanje obuhvatnih istraživanja o ženama preduzetnicama i specifičnosti njihovog položaja predstavlja značajnu prepreku u sagledavanju njihove realne situacije.

2. Nalazi i rezultati

	broj	učešće
broj žena koji se prijavio na konkurs u 2007. godini	43	100%
odustalo	12	28%
broj žena kojima su odobrene garancije u 2007. godini	31	72%
broj žena koje su realizovale garancije u 2007	29	93%

Od ukupno 31 žene kojima su odobrene garancije, njima 16 je odobreno 2.000.000,00 dinara, 7 žena između 1 i 2 miliona dinara, 1 žena 1.000.000,00 dinara, a 7 žena manje od 1.000.000,00 dinara.

Nalazi iz fokus grupa

Učesnice fokus grupa su naglasile važnost postojanja posebnog programa jer smatraju da je ženama teže doći do povoljnih kredita, te stoga smatraju da su afirmativne mere poput ove veoma dobra mera za unapređenje ukupnog položaja žena u društvu.

Neke od žena učesnica fokus grupe su završile obuke iz preduzetništva (Akademija ženskog preduzetništva, Novosadski humanitarni centar) što se pokazalo veoma značajnim kako u pravovremeno dobijenim informacijama o konkursu tako i za unapređivanje posla.

Kao naročito pozitivne aspekte programa, učesnice su naglasile realnu kamatnu stopu, mogućnost nabavke opreme za rad i trajno otvoren konkurs, dok su kao nedostatke navele nedovoljnu specifikaciju delatnosti i nemogućnost da se dobiju sredstva za nabavku vozila i nekretnina. Većina učesnica je izjavila da su za njih i garancije za vraćanje kredita (nekretnine, jemci) predstavljale prepreku koju su uz velike teškoće prevazilazile. Budući da se u slučaju učesnica fokus grupa radi o ženama koje su visoko motivisane za bavljenje preduzetništvom, možemo pretpostaviti da je za ostatak žena koje pokazuju manju spremnost za preduzetništvo, imajući u vidu njihov društveni položaj (vlasništvo nad imovinom, opterećenost kućnim obavezama, nedovoljno stimulatívno okruženje za bavljenje preduzetništvom) upravo obezbeđivanje garancija i time preuzimanje rizika predstavljalo faktor koji ih sprečava za intenzivnije učešće u preduzetništvu. Nezaposlene žene koje se nalaze na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje koje su takođe učestvovala u fokus grupi su upravo nedostatak sredstava za započinjanje sopstvenog posla navele kao glavnu prepreku, pri čemu su ukazale da subvencije za samozapošljavanje usled malog iznosa ne predstavljaju efikasno sredstvo za prevazilaženje ove prepreke. U tom smislu bi bilo dobro da vodeći akteri u oblasti zapošljavanja i samozapošljavanja (NSZ, GF, FR, PSRZRP, MERR) intenziviraju razmenu informacija o svojim iskustvima u ovim oblastima a u cilju pronalazjenja rešenja za probleme sa kojima se susreću žene.

Teškoće i problemi sa kojima se suočavaju u poslu su najčešće vezani za pravno-finansijski aspekt poslovanja. Učesnice su takođe istakle problem brige o deci, posebno u malim sredinama, kako zbog radnog vremena državnih vrtića, tako i zbog nedostatka privatnih vrtića, odnosno jaslica.

Mogućnost za unapređenje postojećeg programa vide pre svega u:

- pronalaznju drugih sredstava obezbeđenja kada su u pitanju programi za žene, budući da žene često nemaju imovinu u svom vlasništvu,
- omogućavanju dobijanja povoljnih kredita/garancija za preduzeća sa mešovitim vlasništvom,
- omogućavanju da se kroz povoljne kredite/garancije nabavljaju sve vrste prevoznih i transportnih sredstava koja su neophodna za obavljanje određenih delatnosti.

U okviru fokus grupe koju su činile zaposlene u Garancijskom fondu i Fondu za razvoj kao glavni uzroci manjeg broja žena preduzetica prepoznati su patrijarhalno okruženje, nedostatak podrške unutar porodice i preopterećenost žena poslovima u domaćinstvu i brigom o deci (nemogućnost plaćanja pomoći u kućnim poslovima, manja mogućnost za davanje garancija za vraćanje kredita u odnosu na muškarce (neposredovanje imovine, nepokretnosti), nedostatak ideja i hrabrosti za preuzimanje rizika. Kao mogućnosti za unapređenje navodi se poboljšanje informisanosti, uvođenje obavezne osnovne edukacije kao uslova za dobijanje kredita/garancija, kontinuirana edukacija korisnica, sprovođenje analize potreba na lokalnom nivou, poboljšanje saradnje fondova i lokalnih samouprava, umrežavanje institucija i organizacija na nivou APV koje se bave pružanjem usluga važnih za razvoj preduzetništva i sprovođenje analiza potreba tržišta, deficitarnih zanimanja i kadrova u svrhe unapređenja planiranja programa.

3. Razmatranja

Konkurs Garancijskog fonda, kao mera afirmativne akcije, je omogućio određenom broju žena preduzetnica početnica da delimično prevaziđu probleme sa kojima se suočavaju. Problem koji program nastoji da reši odnosi se na otežan pristup kreditnim linijama poslovnih banaka ženama preduzetnicama, naročito ženama koje su tek pokrenule vlastiti biznis. Banke nerado dodeljuju kredite preduzetnicama početnicama, naročito onima koji posluju manje od tri godine jer se upravo ovaj period smatra najrizičnijim. U tom smislu, mere Garancijskog fonda su naročito značajne ukoliko se ima u vidu vrlo mala verovatnoća da bi ove žene uspele da dobiju kredit kod poslovnih banaka. Pored dodele sredstava obezbeđenja pod povoljnijim uslovima, veoma je značajno što je preduzetnicama pružena savetodavna pomoć i mentoring čime se doprinelo lakšem prevazilaženju prepreka sa kojima se ova grupa suočava naročito prilikom pokretanja vlastitog posla. Takođe je veoma značajno što je konkurs otvoren tokom cele godine, to jest što predstavlja redovnu a ne samo projektanu aktivnost Fonda. Specifičnost ovog programa u odnosu na druge programe Garancijskog fonda je

i duži period otplate kredita koji je obezbeđen garancijom GFAPV, dugačak period mirovanja (grejs period), niže kamatne stope kao i činjenica da sopstveno učešće nije neophodno.

Budući da je ovim programom otvorena značajna mogućnost za žene preduzetnice, u narednom periodu bi trebalo utvrditi koje su to prepreke zbog kojih značajan procenat žena nije uspeo da ispuni uslove neophodne za dobijanje kredita.

Imajući u vidu nalaze iz fokus grupa trebalo bi razmotriti mogućnost plasiranja kredita i za obrtna sredstva a ne samo za nabavku osnovnih sredstava. Uvažavajući specifičan položaj žena i činjenicu da neposredovanje vlasništva predstavlja faktor koji onemogućuje veće učešće žena o preduzetništvu, trebalo bi razmotriti i korišćenje drugih sredstava obezbeđenja kada su u pitanju programi za žene.

Budući da su nalazi iz fokus grupa ukazali na višestrukost faktora koji sprečavaju žene da se aktivnije bave preduzetništvom (vlasništvo, usklađivanje poslovnih i porodičnih obaveza, fiskalna politika), vidljivo je da je neophodno pokrenuti širi dijalog o ovim pitanjima, kao i da je neophodno da se i akteri koji se bave ovim pitanjima uključe u rešavanje problema, jer oni su uglavnom izvan nadležnosti institucija koje se bave zapošljavanjem i samozapošljavanjem. Ovim je takođe ukazano na neophodnost uvođenja principa rodne ravnopravnosti u sve javne politike, a naročito u onim oblastima koje su ovde prepoznate kao najproblematičnije.

U cilju boljeg planiranja programa i postizanja boljih efekata, treba sprovoditi istraživanja i analize potreba tržišta rada koja će imati izraženu rodnu dimenziju i posebna istraživanja o ženama preduzeticama.

4. Preporuke:

- Nastaviti sa praksom praćenja poslovanja korisnica programa i pružanja savetodavnih usluga tokom svih šest godina do vraćanja garancije i obezbediti uslove Garancijskom fondu APV da se ove aktivnosti redovno i efikasno sprovode;
- Obezbediti redovnu i široko dostupnu obuku za vođenje biznisa za korisnice programa;
- Nastaviti postojeću praksu pružanja podrške ženama iz ranjivih grupa i razvijati aktivnosti koje će dovesti do njihovog većeg učešća u programu;
- Nastaviti i unaprediti praksu promovisanja uspešnih korisnica programa, a naročito žena iz ranjivih grupa sa ciljem uključivanja većeg broja žena u preduzetništvo;
- Poboljšati informisanost preduzetnica početnica o mogućnostima koje pruža Garancijski fond APV, kao i o drugim vrstama podrške koje pružaju ustanove i institucije koje se bave razvojem i podsticanjem preduzetništva;
- Razvijati fleksibilniju politiku osnivača Garancijskog fonda APV prema naplativosti kredita i gubitka garancijskog potencijala što bi direktno uticalo na politiku fonda u vezi sa sredstvima obezbeđenja;

- Organizovati dijalog svih relevantnih aktera, na nacionalnom, pokrajinskom, a posebno lokalnom nivou radi obezbeđivanja uslova i stvaranja povoljnog okruženja u smislu institucionalne i infrastrukturne podrške ženama kako bi se doprinelo njihovom većem uključivanju u preduzetništvo;
- Uspostaviti čvršću saradnju između institucija i organizacija koje se bave zapošljavanjem, samozapošljavanjem i podsticanjem preduzetništva (Garancijski fond APV, Fond za razvoj APV, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Pokrajinski sekretarijat za privredu, Nacionalna i Pokrajinska služba za zapošljavanje, privredne komore, nevladine organizacije, itd.) kako bi se redovnom razmenom informacija i zajedničkim planiranjem programa doprinelo njihovoj većoj efikasnosti i većoj usklađenosti sa potrebama žena i muškaraca iz ciljne grupe;
- Obezbediti dodatnu obuku za zaposlene u Garancijskom fondu APV o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

Naziv programa: Konkurs za odobravanje garancija za obezbeđenje kredita namenjenih finansiranju START UP programa radno neaktivnih žena sa teritorije Autonomne Pokrajine Vojvodine

Odgovorno telo: Garancijski fond AP Vojvodine

Godina: 2007

1. Osnovne informacije o programu

Cilj programa je stvaranje preduslova za lakši pristup kreditnim linijama poslovnih banaka, radno neaktivnim ženama, radi obezbeđenja nedostajućih finansijskih sredstava, sa ciljem podsticanja privrednih aktivnosti, efikasnosti i efektivnosti privrednih subjekata u oblasti preduzetništva u funkciji oživljavanja ekonomskih tokova i dinamiziranja održivog razvoja.

Opšti cilj kreiranja ovog programa je podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena, poboljšanje položaja žena na tržištu rada, povećanje životnog standarda, promena strukture privrednih subjekata putem odobravanja garancija za kredite radi osnivanja i razvoja privrednih subjekata čiji su osnivači žene, podrška ravnomernom privrednom razvoju AP Vojvodine.

Aktivnosti programa su obuhvatale izdavanje garancija za kredite koji su se deljivali neaktivnim ženama za pokretanje biznisa (START UP program). Maksimalan iznos kredita koji je dodeljivan kandidatkinjama iznosio je milion dinara, pri čemu je kamata za njegovu otplatu bila povoljnija u odnosu na kamate poslovnih banaka (6,95% na godišnjem nivou) sa periodom mirovanja (grejs periodom) od godinu dana. Dodeljena sredstva su se morala namenski utrošiti za nabavku opreme, a 30% odobrenih sredstava moglo se koristiti za finansiranje obrtnih sredstava.

Zainteresovane aplikantkinje su pored prijave na konkurs morale da dostave poslovni plan, predračun predmeta kreditiranja i potvrdu o nezaposlenosti, kao i dokumentaciju vezanu za obezbeđenje garancije (hipoteku nad nepokretnošću i procenu tržišne vrednosti nepokretnosti, fotokopiju lične karte vlasnika nepokretnosti i supružnika vlasnika nepokretnosti, kao i solidarno jemstvo).

Garancijski fond je vršio informisanje aplikantkinja o programu i pružao im pomoć u prijavi na konkurs i prilikom prikupljanja dokumentacije.

Odluku o dodeli garancija vršio je Garancijski fond, odnosno angažovana je stručna firma koja je vršila stručnu reviziju zajedno sa Komisijom za izdavanje garancije Garancijskog fonda AP Vojvodine.

Žene kojima je odobrena garancija morale su da prilože sredstva obezbeđenja koja su se sastojala od sopstvenih blanko menica i Ugovorno ovlašćenje za zaduženje tekućeg računa, kao i založno pravo (hipoteku) u korist Fonda koja je mogla biti na građevinskom objektu u dva puta većoj vrednosti od odobrene vrednosti garancije ili na poljoprivrednom zemljištu u korist Fonda u jedan i po puta većoj vrednosti od odobrene vrednosti garancije ili založno pravo na predmetu kreditiranja sa solidarnim jemstvom - sadužništvom jednog bonitetno

kvalitetnog pravnog lica, dok su za kredite do 400.000 dinara umesto pravnog lica, pored založnog prava na predmetu kreditiranja solidarno jemstvo mogla da obezbede dva fizička lica. Žene nisu morale da budu vlasnice imovine koja se stavlja pod hipoteku, već je to moglo da bude drugo lice.

Pre odobrenja garancije, Fond je sprovodio monitoring (obilazak aplikantkinje, upoznavanje sa biznis idejom i poslovnim prostorom namenjenim za obavljanje delatnosti; savetovanje; donošenje ocene o izvršenom monitoringu), a zatim vršio mentoring podržanih projekata. Važno je istaći da praćenje projekta traje svih šest godina koliko traje i otplata kredita. Pored ovoga, Fond vrši i savetodavnu funkciju, obezbeđuje besplatne prezentacije na sajmovima preduzetnika i ostalim sajamskim manifestacijama i medijsko predstavljanje putem učešća na različitim prezentacijama i promocijama.

Kriterijumi: Pravo učešća na ovom konkursu imale su radno neaktivne žene čije je prebivalište, odnosno buduće poslovno sedište radnje ili preduzeća na teritoriji AP Vojvodine i koje su prijavljene na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje kao nezaposlena lica.

Podržavano je započinjanje biznisa samo u određenim privrednim delatnostima, kao što su proizvodnja i prerada, turizam, zanatstvo-stari zanati i proizvodne usluge. Nije se finansirala primarna poljoprivredna proizvodnja, oprema za opremanje ugostiteljskih objekata i nabavka putničkih i teretnih vozila, a za finansiranje obrtnih sredstava aplikantkinje su mogle koristiti maksimalno 30% odobrenih sredstava kredita.

Informacije o ciljnoj grupi

Neaktivnim stanovništvom se smatraju sva lica starija od 15 godina koja ne spadaju ni u kategoriju zaposlenih, niti nezaposlenih. Ovo su najčešće penzioneri, domaćice, učenici i studenti, lica na odsluženju vojnog roka i nesposobni za rad. Žene čine većinu neaktivnog stanovništva u Srbiji i to u svim kategorijama, a njihova stopa aktivnosti (44%) je niža nego kod muškaraca (60%). Za žene iz Vojvodine je stopa aktivnosti čak i niža (39%) nego kod žena u Centralnoj Srbiji (45%). Najveće učešće među neaktivnima imaju penzioneri, a potom domaćice. U pogledu starosne strukture najzastupljenije su žene uzrasta od 15-24 godine i starije od 55 godina jer se u većini slučajeva radi o učenicama i studentkinjama s jedne strane, i penzionerkama s druge strane. Kada se radi o ženama u ostalim starosnim grupama (25-54 godine), njihova stopa neaktivnosti je dvostruko veća (u proseku 27%) nego kod muškaraca istih starosnih grupa (13%).

Pored niskih stopa aktivnosti, za žene su karakteristične i niže stope zaposlenosti i više stope nezaposlenosti u odnosu na muškarce. Najniže stope aktivnosti imaju nisko obrazovane žene - bez škole, sa nepotpunom ili osnovnom školom, dok se sa porastom obrazovnog nivoa aktivnost žena povećava. Kao razloge za neaktivnost žene koje bi volele da rade, a ne mogu, najčešće navode lične i porodične razloge, dok su razlozi muškaraca najčešće vezani za bolesti i nesposobnosti.

Iako tržište rada stvara nepovoljnije uslove za zapošljavanje niskoobrazovane radne snage, pretpostavlja se da je u segmentu niskoobrazovne populacije visoka isključenost iz tržišta rada velikim delom posledica patrijarhalnih obrazaca

života, u kojima se radne uloge vezuju za muškarce kao hraniocce porodice, dok se uloga žene ograničava na sferu privatnosti i rada vezanog za reprodukciju domaćinstva.¹⁷

Istovremeno, patrijarhalni obrasci i nedostatak opšte društvene podrške umnogome su uticali na položaj žena na tržištu rada. Žene se smatraju većim gubitnicima u periodu tranzicije, a njihov položaj se u procesima prestrukturiranja privrede teže i sporije popravlja nego kod muškaraca. Tokom privatizacije žene su češće ostajale bez posla, a u daleko manjoj meri su se odlučivale za pokretanje sopstvenog posla kao preduzetnice. One su danas u jednakoj meri zaposlene u privatnom sektoru kao i muškarci, ali je odnos žena preduzetnica oko 33% naspram 67% muškarca. Prema podacima Agencije za privredne registre u AP Vojvodini je 2007. godine bilo registrovano 55.552 preduzetničkih radnji, od čega je broj žena preduzetnica 18.300 (33%). Većina ovih žena su samostalne preduzetnice (17.919), a znatno manji broj ih je ortačkom odnosu (381).

Neke od prepreka koje ograničavaju veće učešće žena u preduzetništvu su te što su žene u mnogo manjoj meri nego muškarci vlasnice nepokretnosti što umanjuje njihove mogućnosti da konkurišu kod poslovnih banaka za kredite. Pored ovoga, banke veoma često ne podržavaju *start up* inicijative zbog visokog stepena rizika, a visoke kamate banaka za kredite i zajmove su često nepodsticajne za žene.

Pored ovoga, još uvek ne postoji dovoljno rasprostranjena društvena podrška ženama u preduzetništvu. U jednom istraživanju, preduzetnice su kao glavne teškoće sa kojima se suočavaju navele: probleme u odnosu sa muškim kolegama (omalovažavanje, marginalizovanje, udvaranje tj. uznemiravanje); usklađivanje profesionalnog i porodičnog života koji proističu iz nesrazmernog opterećenja kućnim i porodičnim obavezama; i nepovoljni stav društvene sredine prema ženama u biznisu.

2. Nalazi i rezultati

	broj	učešće
broj žena koji se prijavio na konkurs u 2007. godini	30	100%
broj žena kojima su odobrene garancije u 2007. godini	28	93%

Maksimalni iznos kredita iznosio je 1.000.000,00 dinara.

Nalazi iz fokus grupa

Učesnice fokus grupe su naglasile važnost postojanja posebnog programa namenjenog ženama, budući da smatraju da je ženama teže doći do povoljnih kredita, ukoliko se ne uzima u obzir specifičan položaj žena (nedostatak uslova za obezbeđivanje kredita, neposedovanje imovine u velikom broju slučajeva i dr.). Kao posebno pozitivne strane programa one su navele: mogućnost izbora iznosa kredita, tj. mogućnost da se dobiju sredstva koja će omogućiti realizaciju poslovnih ideja, povoljna kamata (u odnosu na banke), postojanje grejs perioda za vraćanje kredita, kao i monitoring i mentoring od strane Garancijskog fonda.

¹⁷ Marija Babović, *Položaj žene na tržištu rada u Srbiji*, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2007, str. 26.

Njihova iskustva u vezi sa otpočinjanjem posla su veoma različita. Žene koje su prethodno pohađale obuke za preduzetništvo su to navodile kao dragocenu pomoć, dok one koje nisu prošle ovakve obuke su isticalle teškoće sa kojima su se suočavale, a koje su se najčešće odnosile na neinformisanost ili nepoznavanje same ideje preduzetništva.

Problemi sa kojima su se suočavale su: veliki fiksni troškovi (porezi, doprinosi) od samog početka poslovanja, troškovi koji nastaju iz neinformisanosti, preopterećenost poslom usled nemogućnosti da se zaposli više radnika, radno vreme (često traje duplo duže od osmočasovnog), nemogućnost da se reklamira posao jer za to nedostaju sredstva, problemi sa čuvanjem dece naročito u manjim sredinama.

Mogućnosti za unapređenje postojećih programa vide pre svega u boljoj edukaciji za preduzetnike početnike, obezbeđivanju konsultanata za početnike u preduzetništvu, poreskim olakšicama za početnike, dužem trajanju grejs perioda kada je u pitanju proizvodnja i izgradnja i boljoj definisanosti obrtnih i osnovnih sredstava u konkursima.

3. Razmatranja

Imajući u vidu da se u slučaju radno neaktivnih žena koje žele da pokrenu sopstveni biznis radi o grupi koja za te svrhe teško dolazi do kredita poslovnih banaka (banke nisu spremne da podrže START UP inicijative zbog visokog stepena rizika), pružanje garancija od strane Garancijskog fonda predstavlja način da ove žene započnu sopstveni biznis i time ostvare ekonomsku nezavisnost. Takođe, kamate koje one plaćaju u okviru ovog programa su višestruko niže nego uobičajeno, što može delovati stimulatивно na donošenje odluke o započinjanju biznisa.

Naročito je značajno, što su prepoznale i učesnice fokus grupa, da se aktivnosti Garancijskog fonda nisu svele samo na odobrovanje garancija za odobrene kredite već i da je obezbeđen mentoring i monitoring što predstavlja dragocenu pomoć pri otpočinjanju vlastitog posla.

Ono što je očigledno iz nalaza fokus grupa jeste da bavljenje vlastitim biznisom zahteva veliki trud jer korisnice koje su počele da se bave preduzetništvom pored brojnih novih obaveza koje preuzimaju pokretanjem sopstvenog biznisa, i dalje imaju obaveze oko domaćinstva, kao i kada su bile nezaposlene. Pored uobičajenih prepreka u bavljenju preduzetništvom to može biti jedan od razloga zbog kojeg se na konkurs nije prijavio veći broj žena. Budući da je za rešavanje ovog i sličnih problema potrebno da se uključe i angažuju i akteri koji se ne bave direktno zapošljavanjem, ali čije aktivnosti utiču na mogućnosti žena da se zapošljavaju (npr. briga o deci) bilo bi potrebno pokrenuti širi dijalog o ovim pitanjima.

4. Preporuke

- Obezbediti redovne i široko dostupne informacije o Programu, obuku za pokretanje i vođenje biznisa za preduzetnice početnice i žene koje bi želele da se bave preduzetništvom, kao i savetodavnu pomoć korisnicama programa;
- Poboljšati informisanost radno neaktivnih žena o mogućnostima koje pruža Garancijski fond APV, kao i o drugim vrstama podrške koje pružaju ustanove i institucije koje se bave podsticanjem preduzetništva;
- Nastaviti sa praksom praćenja poslovanja korisnica programa i pružanja savetodavnih usluga tokom svih šest godina do vraćanja garancije i obezbediti uslove Garancijskom fondu APV da se ove aktivnosti redovno i efikasno sprovode;
- Nastaviti postojeću praksu pružanja podrške ženama iz ranjivih grupa i razvijati aktivnosti koje će dovesti do njihovog većeg učešća u programu;
- Nastaviti sa praksom promovisanja uspešnih korisnica programa, a naročito žena iz ranjivih grupa sa ciljem podsticanja radno neaktivnih žena da se u većoj meri uključe u program;
- Razvijati fleksibilniju politiku osnivača Garancijskog fonda APV prema naplativosti kredita i gubitka garancijskog potencijala što bi direktno uticalo na politiku fonda u vezi sa sredstvima obezbeđenja;
- Organizovati dijalog svih relevantnih aktera, na nacionalnom, pokrajinskom, a posebno lokalnom nivou radi obezbeđivanja uslova i stvaranja povoljnog okruženja u smislu institucionalne i infrastrukturne podrške ženama kako bi se doprinelo njihovom većem uključivanju u preduzetništvo i time smanjenju broja radno neaktivnih žena u AP Vojvodini.

Naziv programa: Konkurs za odobravanje garancija za obezbeđenje dugoročnih kredita namenjenih finansiranju nabavke nove poljoprivredne mehanizacije – traktora izbeglim, prognanim i raseljenim licima koja borave na teritoriji APV

Odgovorno telo: Garancijski fond AP Vojvodine

Godina: 2007

1. Osnovne informacije o programu

Cilj programa je da doprinese održivoj integraciji izbeglih, prognanih i raseljenih lica koja borave na teritoriji APV. U tu svrhu Garancijski fond APV je raspisao konkurs za obezbeđivanje garancija radi stvaranja preduslova za lakši pristup kreditnim linijama banaka namenjenih za nabavku nove poljoprivredne mehanizacije – traktora izbeglim, prognanim i interno raseljenim licima.

Aktivnosti programa su bile u skladu sa delatnošću kojom se bavi Garancijski fond APV – obezbeđena su sredstva kojima se kod komercijalnih banaka garantovalo za lica kojima je izdata garancija za kupovinu poljoprivredne mehanizacije. Garancijski fond je raspisao konkurs, vršio informisanje zainteresovanih kandidata i njihovu selekciju za izdavanje garancije.

Učesnici/e konkursa morali su da dostave dokumentaciju kojom su potvrđivali izbeglički status, kao i dokaz o stečenom državljanstvu ili pokrenutom postupku za sticanje državljanstva Republike Srbije. Pored ovoga deo obavezne dokumentacije bio je dokaz o vlasništvu nad poljoprivrednim zemljištem ili ugovor o zakupu poljoprivrednog zemljišta, a s obzirom da su se garancije izdavale za nabavku novih traktora, bio je potreban i predračun ovlašćenog uvoznika ili proizvođača.

Ukupan fond za ovakav program iznosio je 50 miliona dinara, a iznos pojedinačne garancije nije smeo da bude viši od 2 miliona dinara. Korisnici/e garancije imali su rok otplate kredita od 5 godina sa periodom mirovanja (grejs periodom) u prvih godinu dana, kada se otplaćivala samo kamata.

Kao sredstva obezbeđenja, korisnici/e kojima je odobrena garancija morali su da prilože sopstvene blanko menice ili založno pravo na predmetu kreditiranja i založno pravo na poljoprivrednom zemljištu čija vrednost je jednaka visini garantovanog iznosa ili solidarno jemstvo jednog žiranta.

Kriterijumi: Pravo učešća su imala sva nezaposlena izbegla, prognana i interno raseljena lica koja su stekla državljanstvo ili koja su u postupku sticanja državljanstva Republike Srbije, čije je prebivalište na teritoriji AP Vojvodine i koja se bave ili imaju nameru da se bave poljoprivrednom proizvodnjom. Jednaki kriterijumi i uslovi važili su za sva lica iz ove kategorije, bez obzira na njihov pol, godine, nacionalnu pripadnost ili druge osobenosti.

Informacije o ciljnoj grupi: Veoma je teško sagledati stvaran položaj izbeglih, prognanih i interno raseljenih žena i muškaraca s obzirom da ne postoji statistika koja redovno prati položaj ove grupe stanovništva, kao ni njihov položaj na

tržištu rada. Većina informacija kojima raspolažemo o izbeglim, prognanim i interno raseljenim zasnovana je na istraživanjima i studijama, koja se sporadično sprovode i kod kojih podaci često nisu dosledno razvrstani po polu.

Prema postojećim podacima, u Vojvodini živi najviše izbeglica i to oko 49% od ukupnog broja izbeglih lica u Republici Srbiji, dok se procenat interno raseljenih kreće oko 6%. Većina izbeglih, prognanih i interno raseljenih žena i muškaraca vidi integraciju kao dugoročno rešenje sopstvenog statusa. Kao osnovne predu-slove za integraciju, žene i muškarci iz ove kategorije najčešće su navodili pri-bavljanje ličnih dokumenata, stambeno zbrinjavanje i ekonomsko osnaživanje.

Materijalna situacija izbeglica znatno je lošija nego kod domicilnog stanovništva¹⁸. Za razliku od domicilnog stanovništva, svega 38% izbeglih živi u svom stanu ili stanu svojih roditelja (kod domicilnog 92%). Učešće radno aktivnog stanovništva među izbeglim ženama i muškarcima je veće nego kod domicilnog stanovništva, ali je stopa nezaposlenosti znatno viša, a naročito kod IRL.¹⁹ Najviše izbeglica je zaposleno u oblasti trgovine i usluga, a potom u zanatima i proizvodnim zanimanjima. Veoma je mali broj onih koji se bave poljoprivredom, i to 4,4% izbeglih i 3,5% IRL. Manje učešće ove grupe u okviru poljoprivrede je razumljivo ukoliko se ima u vidu da je najveća razlika između izbegličkog i domicilnog stanovništva kada je u pitanju po-sedovanje trajnih dobara i ogleda se upravo u posedovanju zemlje i poljoprivrednih mašina (36% više domicilnog stanovništva poseduje zemlju u odnosu na izbegla i IRL). Vrlo mali broj izbeglih i IRL traži kredite od banaka (svega oko 4%). Razlozi ovome su što većina njih ne može da obezbedi sredstva garantovanja, kao što je stavljanje hipoteke na imovinu ili pronalaženje žiranata koji moraju biti zaposleni ili imati prihode iznad određene granice²⁰. Najveći broj izbeglih koji je aplicirao za kredite banaka tražio je sredstva za kupovinu stana ili kuće (odbijeno 66%) i za započinjanje sopstvenog posla (odbijeno 78%), koji predstavljaju između ostalog i vrlo važne uslove za rešavanje osnovnih životnih problema i uspešnu integraciju.

Nema podataka o tome koliko je žena apliciralo za kredite i koje vrste, kao ni koliko njih je uspelo da dobije kredit ili je odbijeno, ali kada je u pitanju imovina, prema *Studiji o ženama u izbeglištvu i raseljenju*, žene iz izbegličke populacije su veoma retko vlasnice ili suvlasnice imovine. Vlasnici imovine su uglavnom muškarci (muževi ili muški članovi porodice) i to u 85% slučajeva²¹.

Stopa nezaposlenosti izbeglih i interno raseljenih žena znatno je veća od stope nezaposlenosti muškaraca (izbegli: ž 35% – m 25%, IRL: ž 36% – m 26%), kao i od stope nezaposlenosti domicilnih žena (2008: 15%). Mali broj žena i muškaraca (17%) je spreman da ode na selo i radi na poljoprivrednom imanju, a spremnost je izraženija kod nezaposlenih i najsiromašnijih ispitanika, i to više kod muškaraca, nego kod žena²².

¹⁸ „U grupi izbeglih i raseljenih lica ima znatno manje onih čiji su prihodi dovoljni da pokriju bilo koju od bazičnih potreba – 28,2%, odnosno 25,1% kod izbeglih i raseljenih u odnosu na 40,5% kod domaćeg stanovništva“, Goran Opačić, *Socioekonomski status izbeglih i raseljenih lica i njihova pozicija na tržištu rada*, NSHC, Novi Sad, 2007, 52. str.

¹⁹ *Integracija kao dugoročno rešenje za izbeglice i raseljena lica u Srbiji*, Srpski savet za izbeglice, Novi Sad, jul-oktobar 2006.

²⁰ *Isto*

²¹ Grupa 484 – Studija o ženama u izbeglištvu i raseljenju – fokus grupa, veoma mali uzorak, za čitavu Srbiju.

²² Goran Opačić, *Socioekonomski status izbeglih i raseljenih lica i njihova pozicija na tržištu rada*, NSHC, Novi Sad, 2007.

2. Nalazi i rezultati

	žene	muškarci
podnele zahtev za izdavanje garancija (broj/%)	2 (17%)	10 (83%)
realizovalo garancije(broj/%)	2 (18%)	9 (82%)
planiran ukupan garantni potencijal	50.000.000,00 dinara - maksimalan iznos kredita 2.000.000,00 dinara	
angažovan garantni potencijal	10.488.734,97 (21% od ukupnog garantnog potencijala)	

Program je uspeo da uključi ograničen broj izbeglih, interno raseljenih i prognanih lica, budući da je utrošeno samo 21% ukupnog garantnog potencijala. Takođe, veoma je malo učešće žena kao korisnica programa, jer je samo njih dve apliciralo za program i ostvarilo pravo na garanciju. Mali broj zainteresovanih lica karakterističan je za programe koji se sprovode prvi put, kao što je ovaj, ali u okviru ove prakse trebalo bi razmotriti njegove rodne aspekte, tj. da li je u jednakoj meri bio dostupan i ženama i muškarcima, kao i u kolikoj meri je bio prilagođen mogućnostima i potrebama ciljne grupe.

3. Razmatranja

Garancijski fond je prepoznao potrebu i opredeljenje za integraciju izbeglih, interno raseljenih i prognanih lica i isto tako prepoznao uslove koje je potrebno obezbediti da bi se integracija uspešno obavila. U tom smislu, identifikovane su teškoće sa kojima se izbegli, prognani i interno raseljeni susreću prilikom konkurisanja za kredite od poslovnih banaka za sredstva koja bi doprinela promeni njihovog statusa i poboljšanju položaja, te je stoga raspisan poseban namenski konkurs sa povoljnijim uslovima od kredita poslovnih banaka. Ove povoljnosti a ogledale su se u postojanju grejs perioda od godinu dana i kamati nižoj od kamata na kredite koje daju banke. Ipak, čini se da je na veće učešće ciljne grupe u program uticala njegova ograničenost na nabavku traktora.

Na osnovu podataka kojima raspolažemo o položaju izbeglih, prognanih i interno raseljenih, kao i na osnovu nalaza iz fokus grupa, razlozi za malo učešće ciljne grupe u programu mogli bi biti sledeći:

- nedovoljna informisanost ciljne grupe o programu, naročito stoga što se program prvi put sprovodio;
- ograničenost programa na poljoprivredu i u okviru ove delatnosti ograničenost programa na nabavku traktora;
- teškoće ciljne grupe da pribave sredstva obezbeđenja.

Sa aspekta rodne ravnopravnosti ovaj program je rodno neutralan, odnosno ne uzima u dovoljnoj meri u obzir da žene iz ove kategorije imaju drugačije mogućnosti i potrebe kada je u pitanju ekonomsko osnaživanje, kao i kada je u pitanju integracija.

Žene iz kategorije izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica imaju slabije razvijene socijalne veze u novim sredinama, veoma retko poseduju imovinu što ograničava njihove mogućnosti da konkurišu za sredstva, a zbog patrijarhalnih stavova zajednice, često nemaju ni podršku za samostalno pokretanje biznisa.

Kao i kod muškaraca iz ove kategorije, pitanje je koliko je poljoprivreda kao oblast adekvatna za postizanje značajnih rezultata kada je u pitanju ekonomsko osnaživanje i poboljšanje položaja žena. Pored ovoga, iako ne postoje podaci o izbeglim, prognanim i interno raseljenim ženama u poljoprivredi, prema nalazima iz fokus grupa one žene koje se bave poljoprivredom su aktivno uključene u proizvodnju, ali kao pomažući članovi poljoprivrednih gazdinstava. Kod opšte populacije žena koje su angažovane kao pomažući članovi poljoprivrednog domaćinstva su izrazito izražene rodne imovinske nejednakosti, poljoprivredna gazdinstva se često ne registruju na njih, iako učestvuju u radu, ne odlučuju o proizvodnji, a pored ovoga veoma malo su zainteresovane za preduzetništvo i samostalno vođenje posla. Ove žene veoma retko imaju zdravstveno i socijalno osiguranje, a često ne uplaćuju penzijsko i invalidsko osiguranje. Pored već postojećeg angažovanja u poljoprivredi, one često nose teret brige o domaćinstvu, starima i deci. U pogledu rodne ravnopravnosti, položaj ovih žena je daleko nepovoljniji u odnosu na žene iz opšte populacije.

Odsustvo rodnog aspekta ovog programa imalo je za posledicu da u praksi on nije u jednakoj meri bio dostupan ženama i muškarcima, niti u skladu sa njihovim potrebama i mogućnostima. Ovo se pre svega odnosi na mogućnosti žena da obezbede garanciju s jedne strane, kao i u isključivoj nameni sredstava za nabavku traktora. Imajući u vidu opšti cilj ovog programa, čini se da žene i muškarci nisu imali jednaku šansu za uspešnu integraciju.

Važno je napomenuti da su predstavnici Garancijskog fonda sa kojima je razgovarano o ovom programu, bili svesni svih ograničenja koja je on imao. Program nije ponovo sproveden, a u međuvremenu je osnovan Fond za pružanje pomoći izbeglim, prognanim i raseljenim licima koji bi trebalo da različitim programima doprinese bržoj i efikasnijoj integraciji izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica.

Pored svega navedenog, čini se da je program mogao biti znatno efikasniji i uspešniji da su postojali podaci o ciljnoj grupi žena i muškaraca, na osnovu kojih se mogao steći uvid i mogućnosti i potrebe izbeglih, prognanih i interno raseljenih, kao i da je na osnovu uvažavanja različitih mogućnosti žena i muškaraca mogao doprineti rodnoj ravnopravnosti.

Nalazi iz fokus grupa

Svi učesnici/e fokus grupe smatrali su pozitivnom meru da se realizuju posebni programski definisani konkursi namenjeni izbeglim licima, kao i olakšanu proceduru konkurisanja, dobijanje kredita bez učešća, povoljnu kamatu i odloženi rok otplate od godinu dana (grejs period). Svi ispitanici su se i ranije bavili poljoprivredom, a većina i u zemlji porekla. Korisnici su bili izuzetno zadovoljni podrškom i pomoći koju su im pružali zaposleni u Garancijskom fondu APV u proceduri konkurisanja.

Korisnici su ipak smatrali da program nije posebno dostupan izbeglim licima, budući da su sredstva obezbeđenja prevelika i nedostupna većini izbeglica. I žene i muškarci smatrali su da ovaj program nije podjednako dostupan ženama i muškarcima, budući da su muškarci uglavnom vlasnici imovine. Većina ispitanika smatrala je da je ovo «prirodno». Muškarci su istakli da su u obavljanju poljoprivredne proizvodnje, žene aktivno uključene, ali samo kao pomažući članovi u domaćinstvu.

Negativne aspekte ovog programa i žene i muškarci vide pre svega u obezbeđivanju velikih garancija, znatno većih nego što je vrednost kreditiranja. Stavljanje zemljišta pod hipoteku, takođe onemogućava korisnike/ce da koriste druge kredite. Isto tako, korisnici su istakli da je manjkavost programa u tome što je ograničen na poljoprivredna gazdinstva i proizvodnju, kao i što je namenjen isključivo za nabavku mehanizacije. Pored ovoga, korisnici/a ističu da informacije o ovom programu nisu dovoljno bile zastupljene u javnosti, te da je to jedan od mogućih razloga što je odziv bio slab.

Mogućnosti za unapređenje programa korisnici/e su videli u: praćenju korisnika/ca i razvijanju podrške u unapređenju poslovanja; angažovanju stručnog lica za pružanje profesionalne podrške u oblasti poljoprivrede; pružanju podrške korisnicima/ama u plasiranju proizvoda; kontinuiranom informisanju korisnika/ca o dostupnim i aktuelnim programima i kreditima i sl.

4. Preporuke

- Prilikom kreiranja programa i planiranja aktivnosti za ekonomsko osnaživanje izbeglih, interno raseljenih i prognanih lica koristiti sve raspoložive informacije o ženama i muškarcima u ciljnoj grupi kako bi sprovođenje programa doprinosilo smanjivanju postojećih rodni neravnopravnosti;
- Prilikom planiranja i evaluacije programa direktno uključiti korisnike/ce programa (npr. kroz organizovanje fokus grupa);
- Programe namenjene ciljnoj grupi izbeglih, interno raseljenih i prognanih žena i muškaraca razvijati u skladu sa aktivnostima i mogućnostima žena i muškaraca iz ciljne grupe da učestvuju u ovim programima i u skladu sa tim raspoređivati sredstva;
- Uvesti dodatne i jednako dostupne programe namenjene integraciji i ekonomskom osnaživanju žena i muškaraca iz grupe izbeglih, interno raseljenih i prognanih lica, kao što su programi obuka, programi za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja, mentorski i konsultantski rad;
- Razvijati fleksibilniju politiku osnivača Garancijskog fonda APV prema naplativosti kredita i gubitka garancijskog potencijala što bi direktno uticalo na politiku fonda u vezi sa sredstvima obezbeđenja;
- Uspostaviti čvršću saradnju između institucija i organizacija koje se bave zapošljavanjem, samozapošljavanjem i podsticanjem preduzetništva (Garancijski fond APV, Fond za razvoj APV, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Pokrajinski sekretarijat za privredu, Nacionalna i Pokrajinska služba za zapošljavanje, privredne komore, nevladine organizacije, itd.) kako bi se redovnom razmenom informacija i zajedničkim planiranjem programa doprinese njihovoj većoj efikasnosti i većoj usklađenosti sa potrebama žena i muškaraca iz ciljne grupe;
- Obezbediti dodatnu obuku za zaposlene u Garancijskom fondu APV o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

Naziv programa: Dugoročno kreditiranje start-up programa za radno neaktivna lica sa teritorije AP Vojvodine

Odgovorno telo: Fond za razvoj AP Vojvodine

Godina: 2006

1. Osnovne informacije o programu

Cilj programa je rešavanje problema nezaposlenosti, podsticanje privrednih aktivnosti, efikasnosti i efektivnosti privrednih subjekata u oblasti preduzetništva u funkciji oživljavanja ekonomskih tokova i dinamiziranje održivog razvoja.

Aktivnosti programa su obuhvatale dodelu sredstava radno neaktivnim licima za nabavku osnovnih sredstava (opreme), čije je prebivalište, odnosno sedište buduće radnje na teritoriji AP Vojvodine. Sredstva su dodeljivana za sledeće aktivnosti: prerada poljoprivrednih proizvoda; turizam (sem osnovnih sredstava za opremanje ugostiteljskih objekata); softver, konsalting, inženjering i laboratorijske usluge (kao logistička ponuda privrednim subjektima); zanatstvo, stari zanati (u smislu Pravilnika o određivanju poslova koji se smatraju umetničkim i starim zanatima) i proizvodne usluge. Maksimalan iznos kredita iznosio je 1.500.000,00 dinara za sve podnosiocima zahteva.

Kriterijumi: Uslov za učešće na konkursu bio je podnošenje zahteva, kao i dodatne dokumentacije koja je trebalo da sadrži poslovni plan; predračun/ponudu predmeta kreditiranja; potvrdu evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje ne stariju od 30 dana; patente, robne marke i izdavačka prava (ako postoje); izvod (ne stariji od 30 dana) iz zemljišnih knjiga za nepokretnosti koja je predmet hipoteke, sa procenom vrednosti od strane ovlašćenog procenitelja. Prioritet prilikom dodele sredstava bio je zasnovan na sledećim kriterijumima: veće sopstveno učešće u ukupnoj vrednosti investicija; dužina čekanja na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje; godine starosti, pol (prednost ženama preduzeticama); broj novozaposlenih radnika realizacijom investicije; broj nezaposlenih članova domaćinstva; da poslovnim planom kandidat potencijalno pokazuje nadregionalni plasman proizvoda odnosno usluge; nerazvijenost opštine. Uslov za realizaciju odobrenog kredita bio je prevođenje radno neaktivnih lica u status radno aktivnih u skladu sa Zakonom o privatnim preduzeticima i Zakonom o privrednim društvima. Instrumenti za obezbeđenje sredstava su podrazumevali garanciju poslovne banke, ili menice avalirane od strane poslovne banke; založno pravo na građevinski objekat u korist Fonda u dva i po puta većoj vrednosti od odobrene vrednosti kredita; založno pravo na poljoprivredno zemljište u korist Fonda u jedan i po puta većoj vrednosti od odobrene vrednosti kredita; solidarno jemstvo za iznose kredita do 200.000 dinara.

Informacije o ciljnoj grupi

Ciljnu grupu programa činila su radno neaktivna lica čije je prebivalište, odnosno sedište buduće radnje na teritoriji AP Vojvodini. Prema podacima za godinu kada je program sproveden, među neaktivnim stanovništvom Vojvodine, žene

su činile većinu (62% žena prema 38% muškaraca) i to u svim kategorijama neaktivnih lica²³. Osim penzionera, najveću grupu neaktivnih lica činile su domaćice, što su u 99% slučajeva bile žene.

Kada je reč o delatnostima u kojima su muškarci i žene prema *Anketi o radnoj snazi* bili zastupljeni, muškarci su 2006. godine činili većinu zaposlenih u poljoprivrednim delatnostima (73%) i nepoljoprivrednim delatnostima²⁴ (73%), dok je najviše žena radilo u uslužnim delatnostima (56% žena naspram 44% muškaraca). Ove delatnosti obuhvataju trgovinu na veliko i malo, opravke, hotele i restorane, saobraćaj, skladištenje i veze, finansijsko posredovanje, poslove sa nekretninama i iznajmljivanje, državnu upravu i socijalno osiguranje, obrazovanje, zdravstveni i socijalni rad, druge komunalne, druge društvene i lične usluge.

Kada je reč o zanimanjima, najviše muškaraca je bilo među zanatlijama (109.012), a žena među stručnima saradnicima i tehničarima (67.316) i trgovcima i uslužnim radnicima (63.961).

2. Nalazi i rezultati

	ukupno	žene (broj)	muškarci (broj)	žene %	muškarci %
broj podnetih zahteva	154	59	95	38%	62%
broj odobrenih zahteva	141	55 (93,2% od ukupnog broja žena koje su podnale zahtev)	86 (90,5% od ukupnog broja muškaraca koji su podneli zahtev)	39%	61%
vrednost odobrenih sredstava	160.770.000 dinara	53.590.000 dinara	107.180.000 dinara	33%	67%

U okviru Programa prepoznate su posebno ugrožene grupe radno neaktivnih lica, među kojima su i žene, na šta ukazuje to da je među prioritetima za odobrenje sredstava uvršten i pol (prednost se davala ženama, a žene čine većinu neaktivnog stanovništva u AP Vojvodini), ali i dužina čekanja na zaposlenje (Žene čine većinu dugoročno nezaposlenih lica, a njihovo udeo među nezaposlenim se povećava sa produženjem trajanja nezaposlenosti. Najizraženija razlika je među

²³ Prema *Anketi o radnoj snazi* neaktivna lica su se delila u sledeće kategorije: penzioneri (žene 54% - muškarci 46%), domaćice (žene 99% - muškarci 1%), učenici i studenti (žene 52% - muškarci 46%), nesposobni za rad (žene 66% - muškarci 34%), ostali (žene 57% - muškarci 43%), *Anketa o radnoj snazi*, oktobar 2006. godine (Saopštenje br. 59, 15.03.2007), Republika Srbija – Republički zavod za statistiku.

²⁴ Nepoljoprivredne delatnosti obuhvataju vađenje rude i kamena, prerađivačku industriju, proizvodnju električne energije, gasa i vode i građevinarstvo.

nezaposlenima koji posao čekaju preko 10 godina, gde žene čine 64% u odnosu na muškarce).

Jedno od pitanja koje bi trebalo otvoriti jeste da li je odabir delatnosti u okviru kojih se podržavalo započinjanje biznisa, mogao predstavljati ograničavajući faktor za učešće žena. Osim hotela i restorana kao sektora u kojima žene čine 52% zaposlenih, njihova zastupljenost u okviru poljoprivrede i zanata je znatno manja u odnosu na broj muškaraca koji rade u ovim sektorima, dok za ostale delatnosti koje se se podržavale, kao što su softver, konstalting, inženjering, laboratorijske usluge i proizvodne usluge ne postoje podaci o broju žena i muškaraca koji se bave ovim poslovima. Takođe, nemamo podataka o sektorima delatnosti u okviru kojih muškarci i žene najčešće pokreću biznis.

Obezbeđivanje sredstva putem ovog programa bilo je znatno povoljnije u odnosu na uslove koje su postavljale poslovne banke – kamata na dodeljena sredstva u okviru ovog programa bila je znatno niža od kamate poslovnih banaka i iznosila je 3% na godišnjem nivou, sa periodom mirovanja (grejs periodom) od godinu dana za vreme kog se otplaćivala samo kamata u iznosu od 1,5%. Pored ovoga, nije bilo neopohodno obezbediti sopstveno učešće u kreditu, što je uslov kod kredita koje daju poslovne banke.

Opravdanost samog programa proizilazi i iz činjenice da poslovne banke veoma retko odobravaju kredite za započinjanje posla, budući da je rizik od neuspeha izuzetno velik.

Iako je na konkursu zahtev podnelo manje žena nego muškaraca, uočljivo je da nema značajnijih razlika kada je reč o odnosu podnetih i odobrenih zahteva po polu, jer je većina zahteva i žena i muškaraca odobrena. Imajući u vidu da je među onima kojima je zahtev odobren bilo manje žena (39%) nego muškaraca (61%), od ukupne vrednosti odobrenih zahteva manje sredstava je u ukupnom iznosu dodeljeno za zahteve koje su podnale žene, a više sredstava je dodeljeno za zahteve koji su podneli muškarci.

Nalazi iz fokus grupa

Na osnovu obavljenih intervjua u okviru fokus grupa u kojima su učestvovali korisnice i korisnici navedenog Programa, može se zaključiti da žene i muškarci koji su koristili sredstva u okviru Programa pozitivno ocenjuju: povoljne kamatne stope, mogućnost nabavke opreme za rad, mogućnosti izbora visine kredita i dobru komunikaciju sa zaposlenima u Fondu za razvoj APV prilikom pripreme za podnošenja zahteva. Kao nedostaci Programa ističu se: obimna dokumentacija neophodna za konkurisanje, dug period odobravanja kredita, nesrazmerno velika očekivanja od preduzetnica/ka u odnosu na sredstva koja se dobijaju, nedostatak podrške nakon dobijanja kredita (informacije/konsultacije, i sl.).

Žene koje su učestvovala u fokus grupi istakle su da se žene teže odlučuju da započnu posao iz straha, manje su sklone riziku i okrenute su porodici i brizi oko dece, u kojoj žena uglavnom ima glavnu ulogu.

Pored ovoga, istakle su da čak i kada su žene smele i imaju ideje, ne postoji razvijen sistem podrške ženama preduzetnicama, kao i da je naše društvo još

uvek patrijarhalno, te da je ženama mnogo teže da uspeju u biznisu, naročito ako su samohrane majke.

„Balkanski sindrom: muškarac je sve, a zatim ide žena; i drugo, ovo je još uvek veoma nesređena država...“

Mogućnost za unapređenje postojećih programa korisnice i korisnici vide pre svega u obezbeđivanju obuke za sticanje znanja i veština u domenu preduzetništva, obezbeđivanju savetodavne podrške nakon dobijanja kredita kroz ovaj ili druge programe, u vidu kontinuiranog monitoringa i mentorstva i formiranju tela na pokrajinskom nivou koje bi istraživalo tržište i bilo zaduženo za davanje informacije preduzetnicama/ima o potrebama na tržištu.

Kao i u slučaju programa Garancijskog fonda AP Vojvodine, učesnice fokus grupe koju su činile zaposlene u Garancijskom fondu i Fondu za razvoj kao glavne uzroke manjeg broja žena preduzetnica vide patrijarhalno okruženje, nedostatak podrške unutar porodice i teškoće u vezi sa usklađivanjem poslovnog i porodičnog života, ekonomskim faktorima (neposredovanje imovine, nepokretnosti) i nedovoljno razvijenim preduzetničkim duhom (nedostatak ideja i hrabrosti za preuzimanje rizika). Kao mogućnosti za unapređenje navodi se poboljšanje informisanosti (naročito na lokalnom nivou gde Fond ima svoje lokalne opštinske kancelarije), uvođenje obavezne osnovne edukacije kao uslova za dobijanje kredita/garancija, kontinuirana edukacija korisnica, sprovođenje analize potreba na lokalnom nivou, poboljšanje saradnje fondova i lokalnih samouprava, umrežavanje institucija i organizacija na nivou Pokrajine koje se bave pružanjem usluga važnih za razvoj preduzetništva i sprovođenje analiza potreba tržišta, deficitarnih zanimanja i kadrova u svrhe unapređenja planiranja programa.

3. Razmatranja

Realizacija Programa dugoročnog kreditiranja start-up programa za radno neaktivna lica sa teritorije AP Vojvodine jedan je od načina da se kroz dodelu sredstava za podsticanje privrednih aktivnosti i preduzetništva doprinese smanjenju broja radno neaktivnih lica i povećanju broja radno aktivnih lica na teritoriji AP Vojvodine.

Imajući u vidu da je cilj programa da podstakne preduzetništvo, potrebno je naglasiti da je u AP Vojvodini u 2006. godini među samozaposlenim licima bilo samo 23% žena. Stoga podsticanje preduzetništva kod žena treba da ima poseban akcenat u programima koji teže da smanje broj nezaposlenih kroz podsticanje samozapošljavanja i preduzetništva.

S obzirom da se radi o start-up programu potrebno je razmotriti mogućnost planiranja i sprovođenje mera kojima se obezbeđuje viši stepen znanja i veština u oblasti preduzetništva i znanja o pripremi dokumentacije za učešće na ovom i sličnim konkursima. Pomoć oko pripreme biznis plana bi takođe trebalo da bude uključena u ovaj vid unapređenja znanja, s obzirom da je za korisnice kredita priprema biznis plana bila posebno težak zadatak zbog nedostatka znanja, odnosno zbog nedostatka sredstava da se angažuje agencija ili stručno lice za pisanje biznis plana.

Iako je u uslovima konkursa prednost data ženama, a da je ipak među onima koji su konkurisali bilo samo trećina žena, potrebno je dodatno ispitati uzroke za malo učešće žena, kao i faktore koji utiču na njihovo malo učešće u preduzetništvu. Na osnovu nalaza iz fokus grupa, uočljivo je da je nedostatak društvene podrške ženama u preduzetništvu ozbiljna prepreka koja utiče na odluke žena da započnu sopstveni posao. U tom smislu, bilo bi potrebno jačati sistem podrške ženama, ali i raditi na popularizaciji ženskog preduzetništva.

Pored ovoga, trebalo bi imati u vidu i različit društveni i materijalno-ekonomski položaj žena i muškaraca, te bi eventualno preispitivanje i modifikacije načina obezbeđivanja sredstava kredita mogli doprineti većem stepenu prilagođavanja uslova konkursa realnim mogućnostima žena za obezbeđivanje sredstava. Isto tako, proširivanje podrške na sektore delatnosti u kojima su žene zastupljenije u većoj meri moglo bi da utiče na veće učešće žena u okviru konkursa, odnosno većem broju žena koje prelaze iz radno neaktivnog u radno aktivan status.

Takođe je potrebno u saradnji sa ostalim akterima pokrenuti dijalog o preprekama koje sprečavaju žene da se više bave preduzetništvom i tragati za sistemskim rešenjima. Kao i u slučaju ostalih programa koji se odnose na zapošljavanje i samozapošljavanje potrebno je pored institucija čija je to delatnost uključiti i ostale aktere koji se bave pitanjima od značaja za unapređenje zapošljavanja i samozapošljavanja žena (briga o deci, usklađivanje poslovnog i porodičnog života, fiskalna politika).

4. Preporuke

- Uslove za učešće u programima Fonda za razvoj APV prilagođavati potrebama i mogućnostima žena i muškaraca i u skladu sa tim raspoređivati sredstva;
- Nastaviti sa praksom vođenja rodno osetljive evidencije o učesnicima/ama u programu i unaprediti praksu praćenja uspešnosti poslovanja žena i muškaraca korisnika programa;
- Razviti mere i sprovoditi aktivnosti kojima će se podstaći veće učešće žena među korisnicima programa;
- Obezbediti redovne i široko dostupne informacije o programu, obuku za pokretanje i vođenje biznisa za korisnike i korisnice programa, u skladu sa njihovim potrebama i prilagođene njihovim mogućnostima;
- Obezbediti uslove Fondu za razvoj APV da redovno i efikasno prati poslovanje i pruža savetodavnu pomoć korisnicima i korisnicima programa nakon dobijanja kredita i tokom sve tri godine njegove otplate;
- Obezbediti dodatne obuke za zaposlene u Fondu za razvoj APV o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

6. ZAKLJUČNA ZAPAŽANJA

- Projekat „Ka politici rodno budžetiranja“ predstavljao je pionirski pokušaj da se utvrdi uticaj programa koji realizuju pokrajinski organi i organizacije na žene i muškarce, kao i da se uvide mogućnosti za njihovo unapređivanje sa stanovišta rodne ravnopravnosti.
- U cilju ostvarivanja gore navedenog zadatka razvijena je **metodologija za rodnu analizu** pri čemu su korišćenja najbolja evropska iskustva i prakse. Tokom rada na analizi programa, pokazalo se da je ta metodologija uz određene modifikacije primenljiva i u našem kontekstu.
- Tokom sprovođenja analiza uočen je **nedostatak podataka razvrstanih po polu** što je umnogome otežavalo rad i ukazivalo na izostanak sistematskog vođenja rodno osetljive evidencije. Pribavljanje neophodnih podataka je često zahtevalo dodatno angažovanje zaposlenih u institucijama i organima čiji su programi analizirani.
- Istovremeno, **odsustvo sveobuhvatnih istraživanja** ili nepostojanje zvanične statističke evidencije o različitim pitanjima od značaja za utvrđivanje položaja žena i muškaraca (npr. položaj žena i muškaraca u ranjivim grupama, podaci o ženama i muškarcima koji se bave preduzetništvom, način na koji žene i muškarci koriste svoje vreme, podaci o stepenu informatičkog znanja žena i muškaraca, itd.) predstavlja značajnu prepreku za sticanje uvida u potrebe žena i muškaraca, a time i faktor koji institucijama otežava kreiranje politika i programa.
- Rezultati analiza odabranih programa ukazali da institucije koje su sprovodile programe čine određene korake u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti u AP Vojvodini, kao i da raste svest o značaju rodne ravnopravnosti za delatnost kojom se bave. Za sada je to pre svega vidljivo u uslovima konkursa koji imaju za cilj podsticanje zapošljavanja ili samozapošljavanja i kojima žene imaju prednost pri konkurisanju ili selekciji čime su prepoznate postojeće neravnopravnosti na tržištu rada. Takođe, u slučaju pojedinih institucija kao što su Garancijski fond ili Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova ovo je vidljivo i u specifičnim programima kojima su ciljna grupa isključivo žene (programi za žene preduzetnice, radno neaktivne žene, samohrane majke, itd).
- Analize, a naročito nalazi iz fokus grupa kako sa korisnicima/ama programa tako i donosiocima odluka ili zaposlenima u institucijama koje sprovode programe koji su bili u centru našeg interesovanja, jasno su ukazali na **složenost faktora koji uzrokuju postojeće neravnopravnosti** na tržištu rada. Kao glavne prepreke koje otežavaju poboljšanje položaja žena kada je u pitanju zapošljavanje ili samozapošljavanje, prepoznati su: neravnopravni početni uslovi (neposredovanje imovine, nepokretnosti), opstajanje tradicionalnih odnosno patrijarhalnih stavova koji deluju diskriminatorno na žene, teškoće sa kojima se žene suočavaju u pokušaju usklađivanja profesionalnog i porodičnog života (opterećenost neplaćenim radom u domaćinstvu i brigom o deci, nedovoljna razvijenost usluga za brigu o deci), nedovoljnom sistemskom podrškom ženama, a u slučaju Romkinja i nepovoljni obrazovni status.
- Imajući u vidu da je prepoznato da se problemi sa kojima se žene suočavaju u pogledu zapošljavanja i samozapošljavanja usled svoje kompleksnosti mogu samo delimično rešiti u okviru postojećih programa

jer su oni često izvan nadležnosti institucija koji se bave ovim pitanjem i tiču se i drugih aktera u državnoj upravi (obrazovanje, socijalna politika, društvena briga o deci, itd.) jasno je uviđena **neophodnost doslednog i sistemskog uvođenja principa rodne ravnopravnosti u sve državne politike i programe (gender mainstreaming) i korišćenje rodnog budžetiranja** u te svrhe. Na taj način se dugoročno menjaju društvene strukture koje stavljaju žene u nepovoljniji položaj uopšte, a što uzrokuje i njihov nepovoljniji položaj kada je u pitanju tržište rada. Usled toga je neophodno izvršiti rodnu analizu svih oblasti delatnosti državne uprave.

- U pogledu samih analiziranih programa, uočena je neophodnost da se unapredi način na koji se procenjuju njihovi efekti tako što će se oni **evaluirati i sa stanovišta rodne ravnopravnosti tj. uticaja i posledica koje imaju na žene i muškarce, korisnike i korisnice i dobrobiti koju im donose**. Time bi se stvorila osnova za unapređenje postojećih programa i procenu njihovog rodnog uticaja. Metodologija korišćena u okviru ovog projekta može poslužiti kao osnova za evaluaciju programa koje sprovodi državna uprava u odnosu na njihov doprinos ostvarivanju rodne ravnopravnosti.
- Analize su takođe ukazale na neophodnost **uspostavljanja čvršće saradnje između institucija koje se bave zapošljavanjem i samozapošljavanjem**, a naročito onih koje obezbeđuju sredstva za kredite ili garancije i onih koji obezbeđuju obuke za korisnice, čime bi se doprinelo većoj efikasnosti svih programa.
- Realizacija ovog projekta ukazala je na značajnu spremnost ostalih aktera da se uključe u sprovođenje rodno budžetskih inicijativa, i to kako u izvršnoj (pre svega Pokrajinski sekretarijat za finansije ali i drugi organi) tako i u zakonodavnoj vlasti (potpredsednica Skupštine APV, Odbor za ravnopravnost polova Skupštine APV i pojedini poslanici/e).
- Istovremeno su podignuti i kapaciteti zaposlenih u pokrajinskoj upravi u oblasti rodnog budžetiranja, na čemu dodatno treba raditi u narednom periodu.
- Takođe, tokom sprovođenja projekta uspostavljena je značajna saradnja sa nevladinim organizacijama koje su takođe sprovodile projekte o rodnom budžetiranju (Asocijacija poslovnih žena, Akademija ženskog preduzetništva) sa čime bi trebalo nastaviti i u budućnosti.
- Iskustva u sprovođenju projekta i nalazi do kojih se došlo ukazuju na neophodnost dugoročnog strateškog pristupa u oblasti uvođenja principa rodne ravnopravnosti u pokrajinske politike i programe i daljeg promovisanja rodnog budžetiranja. Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova je već preduzeo takve aktivnosti kako bi uključivanje aspekta rodne ravnopravnosti u planiranje, realizaciju, monitoring i evaluaciju politika i programa pokrajinske uprave postalo redovna praksa koju će obavljati zaposleni koji će steći sva neophodna znanja i veštine u ovoj oblasti i imati punu političku podršku u tom radu.

7. OPŠTE PREPORUKE

- Sa ciljem doslednog i sistemskog uvođenja principa rodne ravnopravnosti u programe i politike koje sprovode pokrajinski organi i organizacije neophodno je tokom planiranja, sprovođenja, monitoringa i evaluacije ovih programa i politika preduzeti sledeće:
- Obezbediti obuke zaposlenih u pokrajinskim organima i organizacijama o uvođenju rodne ravnopravnosti u politike i programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju;
- Ostvarivanje rodne ravnopravnosti treba da bude uvršteno u ciljeve programa i politika svih pokrajinskih organa i organizacija kako bi njihovo sprovođenje doprinosilo postizanju rodne ravnopravnosti;
- Obezbediti ravnomerno učešće žena i muškaraca prilikom kreiranja programa i politika;
- Prilikom kreiranja programa i planiranja aktivnosti koristiti sve raspoložive informacije o ženama i muškarcima relevantne za oblast na koju se program odnosi kako bi programi i politike, kao i sredstva koja se upotrebljavaju za njihovu realizaciju bili u skladu sa društvenim položajem i potrebama žena i muškaraca i time doprinosili smanjivanju postojećih rodni neravnopravnosti;
- Prilikom kreiranja programa uključiti žene i muškarce iz ciljane grupe kojoj je program namenjen, kako bi se obezbedilo da programi u najvećoj mogućoj meri odgovaraju njihovim potrebama i mogućnostima i da se time sredstva troše na najefikasniji način;
- Prilikom kreiranja programa i politika vršiti procenu potencijalnog uticaja programa na žene i muškarce u oblasti na koju se program odnosi;
- Ustanoviti rodno osetljive indikatore kojima će se ocenjivati uspešnost realizovanih programa i na osnovu kojih će se prikupljati podaci o korisnicima/ama programa;
- Obezbediti da svi programi i politike budu u jednakoj meri dostupni ženama i muškarcima, a posebno ženama i muškarcima iz ranjivih grupa, kao i da žene i muškarci imaju jednako koristi od njihove realizacije;
- Redovno voditi evidenciju o zastupljenosti žena i muškaraca među korisnicima/ama programa kao i o raspodeli resursa obezbeđenih programom na žene i muškarce;
- Redovan monitoring sprovođenja politika i programa treba da bude redovna aktivnost pokrajinskih organa i organizacija kako bi se obezbedilo da programi i politike koji se realizuju doprinose ostvarivanju rodne ravnopravnosti;
- Na osnovu prikupljenih podataka o korisnicima/ama programa (razvrstanih po polu) i ustanovljenih rodno osetljivih indikatora redovno sprovoditi evaluaciju uticaja programa na žene i muškarce i u skladu sa nalazima modifikovati programe tako da sprovođenje aktivnosti doprinosi smanjivanju postojećih rodni neravnopravnosti.

Takođe je neophodno:

- Organizovati dijalog svih relevantnih aktera, na nacionalnom, pokrajinskom, a posebno lokalnom nivou radi obezbeđivanja uslova i stvaranja povoljnog okruženja u smislu institucionalne i infrastrukturne podrške kako bi se doprinelo ekonomskom osnaživanju žena, a naročito žena iz ranjivih grupa;
- Obezbediti da svi pokrajinski organi i organizacije aktivno učestvuju u sprovođenju Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i ostvarivanje rodne ravnopravnosti i da prilikom planiranja programa i politika obezbede da aktivnosti koje se sprovode doprinose ostvarivanju ciljeva definisanih Strategijom;
- Sprovoditi mere sa ciljem promene tradicionalnih rodni uloga žena i muškaraca koje predstavljaju prepreke za puno učešće žena u svim oblastima društvenog života, naročito na tržištu rada, kao i posebne mere sa ciljem uspostavljanja ravnoteže između profesionalnog i porodičnog života.
- Promovisati dobre prakse pokrajinskih organa i organizacija u vezi sa ostvarivanjem rodne ravnopravnosti u svim oblastima društvenog života.

Izdavač: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova
Bulevar Mihajla Pupina 16, Novi Sad, www.psrzrp.vojvodina.sr.gov
Za izdavača: Miroslav Vasin, pokrajinski sekretar
Autori: Maja Branković Đundić, Marina Ileš, Dragan Božanić
Dizajn i priprema za štampu: Slađana Ekres Pešević
Tiraž: 500
Štampa: Workshop, Novi Sad

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

336.14 : 352/354 (497.113) (035)
342.722-055.1/.2(035)

БРАНКОВИЋ – Ђундић, Маја

Ka politici rodnog budžetiranja u Vojvodini / [autori
Maja Branković-Đundić, Marina Ileš i Dragan Božanić]. – Novi
Sad : Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2009
(Novi Sad : Workshop). - 72 str.
: ilustr. ; 29cm

Tiraž 500.

ISBN 978-86-910051-2-2

1. Илеш, Марина 2. Божанић, Драган. – I. Родна равноправност в.
Равноправност полова – Јавна управа – Војводина – Приручници
- а) Буџет – Родна анализа – Војводина – Приручници
- б) Равноправност полова – Јавна управа – Војводина – Приручници

COBISS.SR-ID 240587271

